

แนวคิดบางประการในการพัฒนาสังคม

สนธิ สัมครการ*

ถ้าเราจะพิจารณาสังคมมนุษย์ที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ทั้งหมดแล้วนำเอามาแยกแยะเพื่อจัดลำดับตามแนวคิดทางด้านมานุษยวิทยาภาควัฒนธรรม (Cultural Anthropology) เราก็คงจะแบ่งสังคมมนุษย์ออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน กลุ่มแรกอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มสังคมแบบ “ล้าหลัง” (Primitive) หรือที่นักมานุษยวิทยาบางท่านนิยมเรียกว่า “สังคมชาตวิวงศ์” (tribal society) ซึ่งในตอนหลังๆ นี้มีบางท่านเรียกชื่อสังคมแบบเดียวกันว่า “สังคมไม่รู้หนังสือ” (preliterate society) สังคมแบบนี้มักจะเลี้ยงตัวเองได้โดยไม่มีใครมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากนัก มีคนในสังคมจำนวนน้อยและมักจะรู้จักกันหมดทุกคน สังคมมักจะตั้งอยู่โดยโดดเดี่ยว การประกอบอาชีพของคนส่วนมากหากไม่ล่าสัตว์ จับปลาหาของป่าก็มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย ในสังคมแบบนี้การค้าขายและแลกเปลี่ยนทรัพย์สินกันยังไม่ใคร่จะมีอยู่ ส่วนมากแล้วก็แทบจะไม่มีใครรู้จักกันเสียด้วยซ้ำ วิถีชีวิตของคนในสังคมส่วนใหญ่มักจะผูกพันอยู่กับธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมซึ่งผู้คนรับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของสังคมอย่างเคร่งครัด ผู้ใดประพฤติคนออกนอกกลุ่มนอกทางมักจะได้รับการลงโทษจากผู้มีอำนาจในสังคมอย่างรุนแรง ภายในสังคมซึ่งมีภาวะเช่นนี้ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ จะเป็นไปได้อย่างเชื่องช้าและลำบากมากเพราะคนส่วนมากในสังคมไม่นิยมความเปลี่ยนแปลง ปัจจุบันนี้ สังคมแบบนี้ยังมีเหลืออยู่กระเซ็นกระสายทั่วไปตามส่วนต่างๆ ของโลก ส่วนมากมักจะอยู่ตามชายแดนของประเทศต่างๆ หรือไม่ก็ในถิ่นแดนที่อารยธรรมสมัยใหม่ยังแผ่กระจายเข้าไปไม่ถึง ถ้าจะนับจำนวนสมาชิกของคนในสังคมแบบนี้ที่มีอยู่รวมกันทั้งหมดแล้วเปรียบเทียบกับจำนวนคนในสังคมแบบอื่นซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปแล้ว ก็คงปรากฏว่าจำนวนคนในสังคม “ล้าหลัง” นั้นมีอยู่เป็นจำนวนน้อย แต่

* ศาสตราจารย์ โครงการบัณฑิตศึกษาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

แทนที่จะนับจำนวนคน ถ้าเรานับจำนวนของสังคมประเภทนี้ทั้งหมดแล้วเปรียบเทียบกับจำนวนสังคมแบบอื่น เราก็คงพบว่าสังคม “ล้าหลัง” นั้นยังมีจำนวนค่อนข้างมากทีเดียวในปัจจุบันนี้

สังคมแบบที่สอง เรามักจะนิยมเรียกกันว่า “สังคมชาวบ้าน” (folk society) หรือ “สังคมชาวบ้านนา” (peasant society) สังคมชาวบ้านหรือสังคมชาวบ้านนาลักษณะสำคัญโดยย่อคือ ผู้คนในสังคมแบบนี้ยึดถืออาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เป็นวิถีชีวิต ที่ว่าเป็นวิถีชีวิตนั้นหมายถึงว่า ผู้คนในสังคมแบบนี้ไม่อาจจะมองเห็นอาชีพอื่นใดที่เหมาะสมกับตน เหมือนกับอาชีพเกษตรกรรมและมักจะคิดว่าไม่อาจดำรงชีพอยู่ได้หากไม่ได้ทำไร่ทำนาหรือเลี้ยงสัตว์ ฉะนั้น ไม่ว่าจะได้พืชผลมากหรือน้อยเพียงใดก็ตาม พวกเขาจะยังคงยึดถือเกษตรกรรมเป็นอาชีพของตนอยู่ตลอดไป นอกจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องในสังคมแบบนี้ จะเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นมาก การร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ มักจะเป็นไปเนื่องจากความรักใคร่ชอบพอบริเวณทั่วและเป็นไปตามวงศาคณาญาติเป็นส่วนใหญ่ กติกาที่ว่า “สายเลือดย่อมมีความเข้มข้นกว่าสายน้ำ” และ “ไส้ย่อมดีกว่าชี” ยังเป็นที่ยึดถือกันอย่างจริงจังอยู่ทั่วไป ตามปรกติแล้วผู้คนในสังคมชาวบ้านมักไม่ใคร่นิยมความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มักจะยกย่องอาชีพทางเกษตรกรรมว่ามีคุณค่าเหนือกว่าอาชีพอื่น ๆ และมักจะมองเห็นว่าอาชีพทางค้าขายเป็นอาชีพที่ไม่ใคร่จะมีศีลสัตย์ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านนามักจะได้รับประสบการณ์มาอยู่เสมอว่า พ่อค้านั้นหากไม่คดโกงซึ่งหน้าก็มักจะเอาเปรียบพวกเขา

สิ่งที่ทำให้สังคมชาวบ้านแตกต่างจากสังคมไม่รู้หนังสือในประการที่สำคัญก็คือว่า สังคมชาวบ้านนั้นมักมีการติดต่อกับเพียงอยู่กับสังคมเมือง (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) อยู่ในระดับที่ใกล้ชิดกว่าสังคมล้าหลัง ในสังคมชาวบ้านมีการค้าขายและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันมากกว่าที่จะมีปรากฏอยู่ในสังคมล้าหลัง นอกจากนั้นสังคมบ้านนามักจะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ใหญ่กว่า อันได้แก่ประเทศชาติ (nation) คนในเมืองและคนในท้องไร่ท้องนาแม้ว่าจะมีวิธีการมองโลกไม่ใคร่ตรงกัน แต่ส่วนมากมักจะปรากฏว่าเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันอยู่เสมอ ผิดกับคนในสังคมชาติวงศ์ ซึ่งสมาชิกของแต่ละสังคมจะแตกต่างกันออก

ไปทั้งภาษา เชื้อชาติ และประเพณี ซึ่งในทางมานุษยวิทยามักจะนิยมเรียกว่าเป็น "กลุ่มชาติพันธุ์" (ethnic groups) ต่าง ๆ

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับสังคมชาวบ้านนาอีกประการหนึ่งก็คือว่าปัจจุบันนี้ ประชากรส่วนใหญ่ของโลกยังอาศัยอยู่ในสังคมแบบนี้ จำนวนมากที่สุดอยู่ในทวีปเอเชีย นอกจากนั้นก็อยู่ในประเทศต่าง ๆ ในทวีปอเมริกาใต้ อเมริกากลาง ยุโรปตะวันออก และแอฟริกา ไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของโลกก็ตาม ชาวบ้านนาในโลกปัจจุบันมักจะเผชิญกับความจริงแห่งชีวิตร่วมกันอยู่ประการหนึ่ง คือว่า พวกเขาเริ่มรู้สึกว่ามีวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขาเริ่มจะสั่นคลอนมากขึ้นทุกที ศัตรูอันร้ายกาจที่คุกคามความสงบสุขของพวกเขาในปัจจุบันก็ได้แก่ความยากจนและความคับแค้น ซึ่งพวกเขาไม่เคยประสบมาก่อนเลยในอดีต อันที่จริงมิใช่ว่าชาวบ้านนาจะไม่เคยพบกับความยากจนและความคับแค้นมาก่อนก็หาไม่ได้ หากแต่ว่าความยากจนและความคับแค้นที่ชาวบ้านนาเผชิญมาในอดีตมีลักษณะ ผิดกับความยากจนและคับแค้นที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน แต่ก่อนนั้น หากธรรมชาติไม่อำนวยผลิตผลในทางเกษตรได้รับความเสียหาย ชาวไร่ชาวนาก็เผชิญกับความยากจนและคับแค้นกันทั่วไป ใคร ๆ ก็รู้สึกเช่นนั้นและต่างก็เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันทรัพย์สินที่พอจะมีหรือที่เก็บออมไว้ให้แก่กันและกัน การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันมีอยู่ทั่วไปในสมัยก่อน และนอกจากนั้นที่คิดสำหรับจะทำมาหากินก็มีอยู่ค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนชาวไร่ชาวนา แต่ความยากจนและความคับแค้นในปัจจุบันมีภาวะบีบคั้นจิตใจและอารมณ์ของชาวบ้านนามากยิ่งกว่าในสมัยใดที่เคยผ่านมา ชาวบ้านนาเป็นอันมากต้องถูกบังคับให้ละทิ้งที่นา ต้องเปลี่ยนสภาพจากเจ้าของนาเป็นผู้เช่านา ทำนาได้ผลผลิตผลมาก็ต้องเอาไปใช้หนี้สินเขาหมด ผลก็คือว่าชาวนาจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีอาหารพอรับประทาน ไม่มีเพื่อนบ้านจะเหลียวแลช่วยเหลือได้ ชาวบ้านนาบางคนที่ย่ำแย่ขั้นก็ไม่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เหมือนแต่ก่อน ส่วนผู้ที่ยากจนตัวกันก็ไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร ครั้นจะเปลี่ยนอาชีพก็ไม่อาจทำได้เพราะตั้งแต่เกิดมาไม่เคยทำอย่างอื่นใด นอกจากทำไร่ทำนาและเลี้ยงสัตว์ วิถีชีวิตของชาวบ้านนาในโลกปัจจุบันจึงเป็นวิถีชีวิตที่ต้องมีการความเปลี่ยนแปลง ต้องการความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมชาติที่อยู่ในสังคมอีกแบบหนึ่ง คือสังคมเมือง

สังคมเมือง (urban society) ก็คือสังคมแบบสุดท้ายที่มุ่งจะกล่าวถึง ณ ที่นี้ หากจะมองในแง่วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ เราก็อาจจะกล่าวได้ว่าสังคมเมืองนั้นเป็นสังคมที่พัฒนาขึ้นมาในระยะหลังที่สุด เมืองเก่าแก่ที่ปรากฏอยู่ใน อียิปต์ ใน สมัยก่อน ราชวงศ์ (predynastic period) อาจมีกำเนิดมาประมาณ 4,000 ปีก่อนคริสตกาล สังคมเมืองกำเนิดขึ้นมาเนื่องจากมีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดเฉพาะอย่าง (specialization) มากขึ้น และวิธีการผลิตอาหารได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ก็คือสามารถผลิตได้เกินกว่าความต้องการบริโภคของผู้ผลิต การแผ่ขยายตัวของการค้าขายและการช่างฝีมือก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้มีเมืองต่าง ๆ เกิดขึ้น ข้อที่น่าสังเกตบางประการเกี่ยวกับสังคมเมืองก็คือว่า คนที่อยู่ในเมืองนั้นส่วนมากจะไม่ประกอบอาชีพในการผลิตอาหารโดยตรง แต่จะประกอบอาชีพในทางให้บริการรับจ้าง ช่างฝีมือ และอื่น ๆ ต่อมาเมื่อกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้ก้าวหน้ามากขึ้นส่งผลให้มีการปรับปรุงวิธีการผลิตในทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการช่างต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น สังคมเมืองก็ยิ่งมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น ผู้คนซึ่งแต่เดิมมาเคยอยู่ในชนบทก็อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพแขนงต่าง ๆ ในเมืองมากขึ้น ปัจจุบันนี้เราจะเห็นว่าเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งมีพลเมืองประมาณหนึ่งล้านคนขึ้นไปมากมายหลายแห่งในโลกทั้งในยุโรป อเมริกา เอเชีย และแอฟริกา

แม้ว่าสังคมเมืองได้มีกำเนิดขึ้นมาหลายพันปีแล้วก็ตาม แต่เมืองขนาดใหญ่ นั้นเพิ่งจะปรากฏขึ้นมาเมื่อประมาณร้อยกว่าปีมานี้เอง ส่วนมากแล้วมันก็เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมแทบทั้งสิ้น ฉะนั้น ประสพการณ์ของคนในเรื่องการอยู่ร่วมกันในเมืองขนาดใหญ่จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ค่อนข้างใหม่อยู่มากทีเดียว วิถีชีวิตในเมืองใหญ่นั้นย่อมจะมีอะไรแตกต่างไปกว่าความเป็นอยู่ของคนในเมืองเล็ก ๆ อยู่ไม่น้อย อย่างน้อยที่สุดความรู้สึกที่ว่าคนอาจทำอะไร ๆ ได้โดยคนไม่สังเกต (sense of anonymity) ก็มีอยู่ในเมืองขนาดใหญ่มากกว่าในเมืองขนาดเล็ก นอกจากนั้นในเมืองขนาดใหญ่ยังมีการแบ่งแยกประชากรออกไปตามอาชีพ ชาติพันธุ์ (ethnic) และความสนใจร่วมกันในบางประการได้อีกมาก ด้วยเหตุนี้ลักษณะของวัฒนธรรมในเมืองใหญ่ ๆ จึงมักจะแบ่งออกเป็น “วัฒนธรรมย่อย” (sub-cultures) ต่าง ๆ มากมาย

ไม่ว่าจะเป็นเมืองขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กก็ตาม การดำรงชีพของคนในสังคมเมืองนั้นย่อมต้องพึ่งพิงอยู่อย่างใกล้ชิดกับสังคมชาวบ้านนาในประการสำคัญที่ว่า อาหารที่คนในสังคมเมืองใช้รับประทานอยู่ทุกวันนี้ได้มาจากท้องไร่ท้องนาเสียเป็นส่วนมาก ทั้งนี้เพราะคงได้กล่าวแล้วว่าคนในสังคมเมืองนั้นส่วนใหญ่มิได้ประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรม ยิ่งในเมืองขนาดใหญ่ที่มีผู้คนจำนวนมากแล้ว ความต้องการผลิตผลทางเกษตรกรรมโดยเฉพาะจำพวกอาหารก็ยิ่งมีมากขึ้นตามลำดับ ในทางกลับกันสังคมชาวบ้านนาก็พึ่งพิงอยู่กับสังคมเมืองในประการสำคัญที่ว่าชาวบ้านน่าย่อมได้รับสินค้าประเภทอุตสาหกรรมจากสังคมเมืองอยู่เสมอ อย่างน้อยสินค้าจำพวกเสื้อผ้า ยารักษาโรค และเครื่องมือเครื่องใช้ในทางเกษตรหลายอย่าง ปัจจุบันนี้ชาวบ้านนามักจะอาศัยซื้อหาเอามาจากพ่อค้าต่าง ๆ แทบทั้งสิ้น

การที่สังคมเมืองและสังคมชาวบ้านนาต้องเข้ามาติดต่อกันมากขึ้นกว่าเดิมนั้น น่าจะเป็นเพราะการขยายตัวของระบบการค้าและอุตสาหกรรมต่าง ๆ นั้นเอง แต่ก่อนนี้เมื่อการค้ายังไม่แพร่หลายเข้าไปในชนบท ชาวบ้านนามักจะผลิตสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การค้าดำรงชีพของพวกเขาขึ้นมาเองโดยใช้เวลาที่ว่างจากการผลิตอาหารมาทำการทอผ้า จักสาน และทำเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ ยารักษาโรคก็อาจหาเอาจากสมุนไพรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่าหรือไม้ก็ใช้เวทย์มนต์คาถาจากหมอผีหรือพระช่วยรักษาให้บ้าง อาคารบ้านเรือนก็ใช้ไม้ที่ตัดเอามาจากป่าในฤดูแล้งที่ว่างจากทำไร่ทำนา เป็นต้น แต่ปัจจุบันนี้ เนื่องจากวิธีการผลิตแบบเป็นกลุ่มเป็นก้อน (mass production) จากโรงงานอุตสาหกรรมได้ช่วยทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำลงพอที่ชาวบ้านธรรมดาจะหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้โดยไม่ลำบากนัก ชาวไร่ชาวนาปัจจุบันจึงละเลยต่อการผลิตภายในครอบครัวของคนเสียเป็นส่วนมากหันมาซื้อหาเอาจากพ่อค้าต่าง ๆ โดยอาศัยรายได้จากการขายผลิตผลทางเกษตรกรรมของตนเป็นสำคัญ อันเป็นการเปลี่ยนจาก "เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง" (Subsistent economy) มาสู่ "เศรษฐกิจตลาด" (Market economy) คือ แทนที่จะผลิตอาหารไว้สำหรับรับประทานในครอบครัวดังแต่ก่อน ชาวไร่ชาวนาก็เปลี่ยนเป็นผลิตเพื่อขายโดยหวังจะได้เงินซึ่งได้จากการขายผลิตผลของตนนั้นไปซื้อสินค้าจำเป็นอื่น ๆ ซึ่งตนผลิตไม่ได้หรือผลิตไม่ไ้ ภายใต้ภาวะการณ์เช่นนี้ หากชาวบ้านนาผลิตพืชผลได้มากและขายได้ราคาส่งต่ำเสมอ การดำรงชีพของพวกเขาก็ย่อมจะดีขึ้นกว่าเดิม

อย่างไม่มีปัญหาเพราะพวกเขาจะหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้มากขึ้น มีความสะดวกสบายในการดำรงชีพมากขึ้น

แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏมิได้เป็นไปดังกล่าว เพราะชาวบ้านจำนวนมากไม่น้อยต้องยากจนลง ต้องเสียที่นากลายเป็นลูกจ้างในไร่ นา หรือผู้เช่านาที่ขาดอนาคตและความหวัง มีองค์ประกอบหลายประการที่นำชาวไร่ ชาวนาไปสู่สภาพดังกล่าว ประการแรกอาจจะเป็นเนื่องมาจากสภาพของสินค้าในทางเกษตรที่ย่อมมีราคาขึ้นลง ชวบชานอยู่เสมอตามฤดูกาล คือถ้าผลิตได้มากเกินไปราคาก็ตก ฉะนั้น แทนที่ชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากการผลิตจำนวนมากกลับเสียประโยชน์โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของภาวะเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งยังเป็นของใหม่ที่ชาวบ้านน่าจะจะต้องเรียนรู้อีกมาก นอกจากนั้น การถูกเอารัดเอาเปรียบในเชิงการค้า การทำสัญญาซื้อขายต่าง ๆ ย่อมมีผลโดยตรงที่ทำให้ชาวบ้านต้องยากจนลง และมีผลกระทบส่งให้ชาวบ้านมองเห็นว่าพ่อค้าและผู้ประกอบอาชีพในเมืองในถิ่นต่าง ๆ พวกนั้นเอารัดเอาเปรียบแสวงหาผลประโยชน์จากพวกตนโดยไม่มีศีลธรรม

มีอยู่บ้างเหมือนกันที่ชาวไร่ชาวนาได้ละทิ้งชนบทเข้ามาแสวงหาโชคกลางในเมืองส่วนมากมักจะเป็นเด็กหนุ่มมากกว่าคนที่สูงอายุแล้ว คนหนุ่มชาวบ้านที่เข้ามาในเมืองเพื่อประกอบอาชีพในทางรับจ้างต่าง ๆ นั้นย่อมถือได้ว่าเป็นพวกคนงานที่ไร้ฝีมือ (unskilled labor) และมักจะหางานที่ตี ๆ ไม่ใคร่ได้ มักจะเข้ามาอาศัยอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรมและมักจะกลายเป็นปัญหาของสังคมเมืองต่อไปอีกไม่มากนักส่วนหญิงสาวชาวบ้านหากเข้ามาในเมืองก็มักจะถูกหลอกลวงไปประกอบอาชีพในทางไม่ดีไม่งามเสมอและก็จะกลายเป็นปัญหาของสังคมเมืองต่อไปอีกเช่นกัน สำหรับคนที่มีอายุมากแล้วย่อมยากที่จะเปลี่ยนอาชีพ แม้จะยากจนเพียงไรก็จะต้องอาศัยทำมาหากินอยู่กับท้องไร่ท้องนาตลอดไป และในขณะเดียวกันก็ได้แต่รำพึงรำพันถึงความลำบากแค้นของตนด้วยความสิ้นหวัง สบายตาที่มองดูชาวเมืองและผู้มีอันจะกินต่าง ๆ จึงมักจะเป็นไปด้วยความแค้นเคืองและอิจฉาริษยาและมักจะประณามว่าคนสมัยใหม่ที่แต่เอาเปรียบคนอื่น เห็นแก่ตัวและไม่มี ความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็รำลึกถึงวันแห่งความหลังเมื่อครั้งตนยังเป็นหนุ่มสาวอยู่ซึ่งผู้คนในสมัยนั้นมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเมตตา กรุณาแก่ผู้ยากไร้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ

ความสัมพันธ์อีกประการหนึ่งระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชาวบ้านนาซึ่งประกอบเป็นประเทศชาติเดียวกันก็ได้แก่อัตราส่วนของประชากรที่อยู่ในเมืองกับประชากรที่อยู่ในชนบทหรือในสังคมบ้านนามักจะเป็นปฏิภาคโดยตรงกับอัตราความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ กล่าวคือ หากปรากฏว่ามีประชากรอยู่ในเมืองและประกอบอาชีพทางอุตสาหกรรม ธุรกิจและการให้บริการต่าง ๆ ในอัตราที่สูงกว่าจำนวนประชากรที่อยู่ในท้องไร่ท้องนา และประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรมแล้วประเทศนั้นมักจะมีภาวะทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้ากว่าประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่ยังเป็นชาวบ้านนา ดังเราจะเห็นได้ว่าประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือนั้น จำนวนผู้มีอาชีพทางเกษตรกรรมได้ลดน้อยลงไปทุกที โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาปัจจุบันดูเหมือนจะมีชาวนาอยู่เพียงสิบกว่าเปอร์เซ็นต์ของอัตราประชากรทั้งประเทศเท่านั้น แม้แต่ประเทศญี่ปุ่นปัจจุบันจำนวนผู้ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมก็มีอยู่เพียงประมาณ 36 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งประเทศเท่านั้น การขยายตัวของเมืองต่าง ๆ กิจกรรมทางอุตสาหกรรม ช่างฝีมือ ธุรกิจและบริการต่าง ๆ ย่อมมีส่วนช่วยดึงดูดแรงงานจากท้องไร่ท้องนาเข้ามาสู่สังคมเมืองเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เดียวกันแม้ว่าจำนวนผู้ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมจะลดน้อยลง แต่ผลิตผลทางเกษตรของประเทศที่มีภาวะเศรษฐกิจก้าวหน้าก็กลับเพิ่มขึ้น เนื่องจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตโดยใช้วิทยาศาสตร์เข้าช่วย

ส่วนในประเทศที่ภาวะเศรษฐกิจยังด้อยพัฒนานั้น อัตราของประชากรที่อยู่ในท้องไร่ท้องนาและหาเลี้ยงชีพในทางเกษตรกรรมนั้นมีอยู่สูงกว่าจำนวนประชากรที่อยู่ในเมืองเป็นอันมาก ดังเช่นในประเทศไทยปัจจุบันปรากฏว่ามีคนไทยอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ในชนบทประมาณ 80 กว่าเปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด คนไทยเหล่านี้เราอาจเรียกได้ว่าเป็นชาวบ้านนาเป็นส่วนใหญ่เพราะยึดอาชีพการทำนาเป็นวิถีชีวิตมากกว่าที่จะถือว่าเป็นการประกอบธุรกิจเพื่อมุ่งแสวงกำไร สภาพความเป็นอยู่ของคนตามท้องไร่ท้องนาของไทยเรามีความแตกต่างจากสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในสังคมเมืองอย่างมากมาย ดังที่ทราบกันแล้วว่า ในหมู่บ้านต่าง ๆ นั้นยังไม่มีไฟฟ้า ไม่มีรถจักรยานยนต์ ไม่มีแพทย์แผนปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกเป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก ทั้งนี้ผิดกับชาวชนบทญี่ปุ่นซึ่งนอกจากจะมีไฟฟ้าหน้าประปาอย่างทั่วถึงแล้ว กรอบครัวชาวนาหนึ่งกรอบครัวในสี่กรอบครัวมีโทรทัศน์ใช้กัน

ทั่วไป (ในปี ค.ศ. 1960) ชีวิตในเมืองกับในชนบทของประเทศญี่ปุ่นจึงไม่มีใครมีความแตกต่างกันมากนัก ภาวะการณ์เช่นเดียวกันนี้มักจะมียู่ทั่วไปในประเทศที่การพัฒนาเศรษฐกิจได้ก้าวหน้าไปเต็มที่แล้ว

ถ้าเราจะกล่าวอย่างง่าย ๆ เพื่อให้มองเห็นภาพชัดเจนขึ้น เราก็อาจจะกล่าวได้ว่า สังคมที่ภาวะเศรษฐกิจก้าวหน้านั้นเราพอจะรวมเรียกได้ว่า “สังคมอุตสาหกรรม” ส่วนสังคมที่ภาวะเศรษฐกิจยังไม่พัฒนาเต็มที่หรือ “กำลังพัฒนา” นั้น ส่วนมากเป็น “สังคมเกษตรกรรม” และสังคมที่ภาวะเศรษฐกิจไม่พัฒนาเลยนั้นเราอาจจะเรียกได้ว่าเป็นสังคม “ล่าหลัง” สังคมทั้งสามแบบนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่พอสมควรตลอดมา โดยเฉพาะถ้ามองในแง่วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์แล้ว นักมานุษยวิทยาซึ่งสนใจในแง่วิวัฒนาการมักจะมีความเห็นพ้องกันว่า สังคม “ล่าหลัง” นั้นเป็นสังคมแบบแรกทีเดียวที่มนุษยชาติได้มีการร่วมกันมาตั้งแต่คนเริ่มมีสภาพเป็นคนอย่างเต็มที่เมื่อประมาณ 25,000 ปีมาแล้ว ส่วนสังคมเกษตรกรรมนั้นเป็นผลของวิวัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและความก้าวหน้าในทางวิทยาการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกช่วงหนึ่ง คือ แทนที่คนจะมัวแต่ออกล่าสัตว์ ตกปลา และหาของป่ามาไว้เป็นอาหารสำหรับรับประทาน คนก็เริ่มรู้จักเอาสัตว์มาเลี้ยงไว้สำหรับฆ่ากินเมื่อต้องการโดยไม่ต้องไปไล่จับเอาทุกคราวไป นอกจากนั้นก็รู้จักเอาพืชชนิดที่กินได้มาปลูกแทนการที่ต้องออกไปเที่ยวหาเก็บเอาตามป่าตามดงตั้งแต่ก่อน การทำไร่ทำนาและการเลี้ยงสัตว์ได้เริ่มเข้ามาสู่วิถีชีวิตของมนุษย์เป็นเวลาประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว แม้กระนั้นปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่ในโลกก็ยังยึดเอาเกษตรกรรมเป็นวิถีชีวิตอยู่เช่นเดิม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาบ้างเกี่ยวกับเกษตรกรรมในประเทศที่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์แพร่หลายแล้วก็ได้แก่การใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์เข้าช่วยปรับปรุงวิธีการเพิ่มผลผลิตรวมทั้งการรักษาคุณภาพทางอาหารของผลิตผลในทางเกษตรกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนสังคมอุตสาหกรรมนั้นเป็นผลของวิวัฒนาการ ระยะที่สามของสังคมมนุษย์ และเป็นประสพการณ์ใหม่สำหรับมนุษยชาติที่เดียวก็ได้ ผลิตผลทางเกษตรกรรมซึ่งเหลือกินเหลือใช้จากท้องไร่ท้องนาได้ถูกส่งเข้ามาเลี้ยงคนในเมืองซึ่งประกอบอาชีพทางอุตสาหกรรมและอื่น ๆ การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในปัจจุบันได้ส่งผลให้มีการติดต่อค้าขายกันอย่างกว้างขวางทั่วไปในโลก สินค้าทางเกษตรกรรมจากซีกหนึ่งของโลกได้ถูกส่ง

ไปยังอีกซีกหนึ่งของโลกเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าทางอุตสาหกรรมบางอย่าง ในภาวะเศรษฐกิจแบบปัจจุบันสิ่งที่มองเห็นได้ชัดก็คือว่าผู้ผลิตในสังคมนเกษตรกรรมนั้นเสียเปรียบผู้ผลิตในสังคมนอุตสาหกรรมและชาวไร่ชาวนาซึ่งส่วนมากยังใหม่ต่อการดำรงชีพแบบผลิตเพื่อขายย่อมจะเสียเปรียบชาวเมืองพ่อค้าเป็นอันมาก และนี่เองเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่กำลังบีบบังคับจิตใจชาวบ้านนาคู่ตามสังคมนบ้านนาในส่วนต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน

เมื่อเมืองขยายตัวขึ้น ผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองต่าง ๆ ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ก็ย่อมหมายความว่า อาชีพต่าง ๆ ในเมืองนั้นมีอยู่มากพอสำหรับคนจำนวนมาก และแหล่งอาชีพที่ต้องการคนมากก็คงไม่มีงาน ประเภทอื่นใดเหมาะกว่าอุตสาหกรรม ดังนั้นจึงเป็นแนวโน้มของประเทศต่าง ๆ ที่ยังอยู่ในระบบสังคมนแบบเกษตรกรรมในอันที่จะพยายามหาทางพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศของตนอย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อที่จะได้ดึงดูดแรงงานจากท้องไร่ท้องนามีอยู่อย่างเหลือเฟือให้เข้ามาประกอบการผลิตในเมืองต่อไป แต่สิ่งเหล่านี้มิใช่จะทำให้สำเร็จโดยง่าย เพราะลักษณะของการทำงานแบบอุตสาหกรรมนั้นแตกต่างจากการทำงานในท้องไร่ท้องนามากมาย แนวคิด คตินิยม และการมองโลกของชาวบ้านนานั้นเป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดอบรมพร่ำสอนกันมานานหลายชั่วอายุคน การที่จะสลัดทิ้งแล้วหันมาคิด นิยม และมองโลกแบบคนเมืองที่ประกอบการอุตสาหกรรมนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องใช้เวลาในการปรับตัวปรับใจและเรียนรู้อีกนาน และจากประสบการณ์ที่ผ่านมา มักจะพบว่ามิใช่น้อยที่ปรับตัวปรับใจไม่ได้ ผลสุดท้ายต้องหันหลังกลับไปหาท้องนาตามเดิม

ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นสำหรับชาวบ้านนาบางส่วนในประเทศเกษตรกรรมปัจจุบันที่จะต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนอย่างแน่นอน เพราะประเทศเกษตรกรรมส่วนใหญ่ในโลกได้เริ่มตระหนักแล้วถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมาในประเทศของตนให้ได้ไม่ว่าจะโดยวิถีทางใดก็ตาม (ทางเลือกในเรื่องนี้ที่ใหญ่ ๆ ก็มีอยู่เพียงสองทาง คือ ถ้าไม่ใช้วิธีโน้มน้าวชักนำตามแบบประชาธิปไตยก็อาจใช้วิธีบังคับรุนแรงตามแบบคอมมิวนิสต์) เพราะทุกประเทศต้องการก้าวไปข้างหน้า ต้องการเห็นประเทศของตนมีความเจริญรุ่งเรืองเทียมทันกับประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย นักการเมืองหรือชนชั้นปกครองของแต่ละประเทศจึงย่อมพยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อนำประเทศของตนไปสู่ความ

สมบูรณ์ทางเศรษฐกิจและความเสมอภาคในทางการเมืองระหว่างประเทศโดยมีแสนยานุภาพ
หนุนหลัง ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้เห็นดีอยู่แล้วว่า
การแข่งขันกันระหว่างประเทศนั้นมีอยู่ในอัตราที่สูงมาก แม้ว่าจะมีการร่วมมือกันอยู่มากใน
หลายกิจการ ระหว่างประเทศที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองคล้ายคลึงกันก็ตาม ชาวบ้านนา
ของบางประเทศที่รับเอาวิธีการ พัฒนาเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มาใช้ นั้นมีอยู่ไม่น้อยที่ได้
รับเคราะห์กรรมอย่างน่าสมเพชเวทนา เช่นชาวนาของรัสเซียในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการ
ปฏิวัติต้องสูญเสียชีวิตไปถึงหลายล้านคน เพราะการที่ไม่ยอมหรือไม่อาจเปลี่ยนวิถีชีวิตของ
ตนให้เป็นไปตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ของรัฐในสมัยนั้น และในทำนองเดียวกันชาว
บ้านนาของประเทศจีน บนแผ่นดินใหญ่ที่กำลังเผชิญชะตากรรมแบบเดียวกับที่ชาวบ้านนา
รัสเซียได้รับมาแล้วในอดีต

สำหรับประเทศเกษตรกรรมที่เลือกแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจตาม อุดมการณ์
ประชาธิปไตยนั้น ชาวบ้านนาย่อมจะได้รับเคราะห์กรรมในความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตน้อย
กว่า แม้ว่าบางส่วนจะยากจนลงเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์และถูกเอาเปรียบในด้านต่าง ๆ
แต่ก็ยังคงรอดชีวิตอยู่ได้และยังมีโอกาสที่จะปรับตัวปรับใจให้เข้ากับภาวะการณ์อย่างใหม่ได้
อยู่ คุณแจ่งสำคัญที่จะไขไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจตามระบอบประชาธิปไตย
ประการหนึ่งย่อมอยู่ที่การสร้างระบบติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ระหว่างชาวเมืองกับชาว
บ้านนา ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับราษฎรธรรมดาสามัญทั่วไป และพยายามสร้างระบบ
การบริหารงานที่มีประสิทธิภาพสามารถควบคุมหรือจำกัดการเอาเปรียบต่าง ๆ ให้น้อย
ลง ไม่ว่าจะเป็นการคอร์ปชั่นหรือแสวงหาประโยชน์จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านนา
ก็ตาม คุณเหมือนจะมีข้อความจริงที่น่าคิดอยู่ประการหนึ่งที่ว่า *ถ้าสังคมใดปล่อยให้มีการกดขี่
เอาเปรียบกันมากยิ่งขึ้น โอกาสที่สังคมนั้นจะพบกับ การต่อต้านที่รุนแรง ซึ่งอาจจะมาจาก
พลังต่าง ๆ ภายในสังคมนั่นเอง หรือภายนอกสังคมก็ย่อมจะมีมากขึ้น* การปฏิวัติในฝรั่งเศส รัสเซีย
คิวบา และแม้แต่ในแผ่นดินใหญ่ของจีนนั้น ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมโทรม
ของการปกครองในระบบเดิมที่ขาดประสิทธิภาพ ปล่อยให้มีการกดขี่และมีการเอาเปรียบ
เปรียบประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมากเกินไปนั่นเอง

ปัจจุบันนี้นักบริหารมักจะเพ่งเล็งโดยเฉพาะแต่การพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ถ้ามองในแง่ของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแล้วการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ย่อมถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมนั่นเอง และโดยนัยนี้การพัฒนาเศรษฐกิจย่อมจะไม่พบความสำเร็จหากว่าไม่มีการปรับปรุงกลไกต่างๆ ของสังคมให้เปลี่ยนแปลงคล่องจงองกันไปด้วยในขณะเดียวกัน ภาวะเศรษฐกิจของแต่ละประเทศย่อมเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมภายในประเทศนั้นได้เป็นอย่างดี ถ้าเรารู้จักมอง ภายในสังคมซึ่งมีความขัดแย้งกันเป็นอย่างมาก อย่างเช่นในประเทศเวียดนามปัจจุบันโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจก็ย่อมจะประสบผลสำเร็จได้น้อยและในสังคมซึ่งมีข้อบังคับเข้มงวดกวดขันหรือมีธรรมเนียมประเพณีที่เคร่งครัดเกินไปจนคนไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงแสดงความคิดเห็นแปลกออกไปได้บ้างเลยนั้น โอกาสในการที่จะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจก็คงจะมีอยู่น้อยเช่นกันเว้นแต่ชนชั้นปกครองจะใช้อำนาจบังคับตามวิธีของคอมมิวนิสต์เท่านั้น ส่วนในสังคมที่เปิดโอกาสให้พลเมืองมีเสรีภาพในการคิดและประกอบอาชีพด้วยความเป็นธรรมชาติ (ไม่มีการผูกขาดโดยกลุ่มที่ไร้สมรรถภาพบางกลุ่ม) มีระบบความยุติธรรมและบริหารงานที่คึกคักจกัการคดโกงและเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ให้ลดน้อยลง โอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมนั้นย่อมจะมีอยู่ในระดับที่สูงกว่า ทั้งนี้เพราะว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การกระทำหรือพฤติกรรมเท่านั้น หากขึ้นอยู่กับแนวความคิดหรือการมองเห็นทางใหม่ๆ ในอันที่จะนำมาซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมทั้งหลายด้วย เช่นเดียวกับความสำเร็จในการสร้างอาคารย่อมขึ้นอยู่กับการวางแผนแปลนที่ถูกต้องและมีการก่อสร้างตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ในแบบแปลนนั้นมากกว่าที่จะสร้างอาคารโดยไม่มีแบบแปลน การที่จะออกแบบแปลนโดยถูกต้องได้ก็ย่อมจะต้องมีหลักวิชาในการคิด แบบแปลนที่ไม่ถูกต้องก็คงจะไม่แตกต่างไปจากการก่อสร้างที่ไม่มีแบบแปลนเท่าใดนักเพราะอาคารอาจจะพังลงมาเมื่อใดก็ได้ ฉะนั้น แบบแปลนโดยตัวของมันเองจึงหาได้มีความสำคัญแต่อย่างใดไม่ ความสำคัญนั้นขึ้นอยู่กับ “ความคิด” (idea) ซึ่งอยู่เบื้องหลังแบบแปลนนั้นต่างหาก โดยนัยเดียวกันแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่สร้างขึ้นมาก็โดยมี “ความคิด” ที่ไม่กระจ่างแจ้ง ไม่ได้คำนึงถึงสภาพต่างๆ ของสังคมอย่างถูกต้องตามที่เป็นอยู่จริง ก็ย่อมจะมีค่าไม่แตกต่างไปกว่า เศษกระดาษที่มีตัวเลขตัวหนังสืออันน่าสับสนอยู่เป็นอันมากเท่านั้นเอง หากมีคุณค่าในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างแท้

จริงแต่ประการไม่ และโอกาสที่เราจะทราบถึงสภาพต่างๆ ของสังคมได้โดยถูกต้องตามที่ เป็นจริงย่อมจะลดน้อยลงไปเป็นอันมาก ถ้าบรรรคานักบริหาร และนักวิชาการไม่สนใจศึกษา ถึง “ความสัมพันธ์ทางสังคม” ต่าง ๆ ที่ครอบคลุมพฤติกรรมของสมาชิกแห่งสังคมอยู่ การ พิจารณาคัดสินปัญหาและสั่งการต่างๆ ไปโดยเพียงแต่นั่งฝันอยู่บนเก้าอี้ตัวใหญ่ๆ และแวค ล้อมไปค้ำยเอกสารที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงต่างๆ นั้น ย่อมนำไปสู่การปฏิบัติที่มิได้ผล จริงจ้องอะไรเลยก็ได้ ด้วยเหตุนี้การวิจัยศึกษาสภาพต่างๆ ของสังคมโดยปราศจากอคติแล้ว นำเอาผลที่ค้นพบจากการวิจัยมาประกอบเป็นเครื่องพิจารณาวางแผนพัฒนาสังคมต่อไปจึง เป็นสิ่งที่จำเป็นอันมีอาจ จะหลีกเลี่ยงได้ หากต้องการจะเห็นการพัฒนาประเทศเป็นไป ได้โดยรวดเร็วและประหยัด

ข้อที่นำสังเกตอีกประการหนึ่งซึ่งพอจะถือได้ว่าเป็นแนวคิดในการพัฒนาสังคมก็ คือว่า สิ่งที่ประเทศด้อยพัฒนาต้องการอย่างมากเพื่อส่งเสริมการพัฒนาให้ เป็นไปอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ทัศนคติแบบวิทยาศาสตร์” (scientific attitude) ซึ่ง หมายถึงการเห็นคุณค่าของกระบวนการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และรู้จักนำเอาไปสู่วิถีชีวิตของ สังคม เพราะโดยการสร้างความเชื่อและยอมรับวิถีปฏิบัติตามหลักวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่จะ ส่งผลให้เศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ในด้านอื่นๆ ของสมาชิกแห่งสังคมได้เจริญก้าวหน้า อย่างเต็มที่ การแก้ปัญหาของชีวิตด้วยมายากล เวทย์มนต์คาถา (magic) และด้วยพิธี กรรมต่างๆ (rituals) นั้นเป็นลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมด้อยพัฒนา แม้ ว่าเวทย์มนต์คาถา มายากล และพิธีกรรมต่างๆ จะส่งผลทางจิตใจให้ ใค้อยู่บ้างแต่ย่อมจะเป็น ด้วถ่วงการพัฒนาสังคมอยู่ไม่น้อยทีเดียวเมื่อมองในแง่ของการใช้เวลาและทรัพย์สิน ดังที่เรา คงจะได้พบเห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคมล้าหลังและสังคมชาวบ้านนา.

ถ้าเราจะตั้งคำถามถามตัวเราเองสักคำถามหนึ่งในเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม คำถามที่สำคัญประการหนึ่งก็น่าจะได้แก่คำถามที่ว่า “จุดหมายปลายทางของการพัฒนาสังคมนั้นอยู่ที่ตรงไหน?” และเป็นความมุ่งหมายของข้อเขียนในตอนนี้ที่เราจะหยิบยกเอาปัญหานี้ขึ้นมาพิจารณากันอย่างละเอียดพอสมควรต่อไป

ในตอนที่แล้วเราได้พิจารณากันมาแล้วว่า สังคมต่างๆ ในโลกนั้นมีแนวพัฒนาขึ้นมาจาก สังคมชาตวงศ์หรือสังคมล้าหลัง มาสู่สังคมชาวบ้านนา แล้วจึงมาสู่ภาวะของสังคมเมืองและกลายเป็นสังคมที่มีอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยนัยนี้คนทั่วๆ ไปจึงพากันเข้าใจว่าจุดหมายปลายทางของการพัฒนาสังคมนั้น อยู่ที่การทำสังคมแบบอื่นให้กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมไปในที่สุด คือ คนส่วนใหญ่ของแต่ละสังคมอยู่ในเมืองประกอบอาชีพทางอุตสาหกรรม ธุรกิจ การให้บริการต่างๆ คนส่วนน้อยอยู่ในชนบทประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมโดยใช้วิทยาการสมัยใหม่หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วยทำให้ได้ผลผลิตต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ความได้เปรียบประการสำคัญที่สังคมอุตสาหกรรมมีอยู่เหนือสังคมแบบอื่นก็คือ ความได้เปรียบในแง่ของวัตถุดิบเครื่องอำนวยความสะดวกสบายทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน สามารถจับต้องและใช้ประโยชน์ได้จริง จึงเป็นความจริงหรือของจริงที่เราอาจอ้างอิงได้เสมอ อย่างเช่น เรามักจะทราบว่าคนในสังคมอุตสาหกรรมนั้นมีรายได้ต่อหัวต่อปีสูงกว่าคนในสังคมเกษตรกรรม ทำให้มีอำนาจซื้อสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ มากกว่า นอกจากนั้นราคาสินค้าทางอุตสาหกรรมก็อาจถูกกว่าที่ส่งมาขายในประเทศเกษตรกรรม วิทยาการสมัยใหม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอุตสาหกรรมได้มีส่วนช่วยให้การดำรงชีพของผู้คนทรูหราโอ่อ่าขึ้นด้วย เช่น มีบ้านทันสมัย มีรถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องปรับอากาศ เครื่องซักผ้า เครื่องล้างจาน เครื่องตู้เย็น ฯลฯ นอกจากนั้นระบบการ

คมนาคมในสังคมอุตสาหกรรมก็เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว มีการใช้โทรศัพท์ โทรเลข วิทยุ สื่อสาร การเดินทางระหว่างเมืองต่างๆ ก็สะดวกสบายและรวดเร็วด้วยยานพาหนะที่ทันสมัย

หากจะมองในแง่ของสุขภาพอนามัยของประชากร ก็มีตัวเลขสถิติต่างๆ แสดงให้เห็นว่า ประชาชนในประเทศอุตสาหกรรมนั้นมีอายุโดยเฉลี่ยยืนยาวกว่าประชากรในสังคมเกษตรกรรม ทางด้านการรักษาและป้องกันโรคมัยไข้เจ็บต่างๆ ก็ทำได้ผลดีกว่า การบำรุงร่างกายโดยรับประทานอาหารที่ถูกส่วนและมีประโยชน์ พอเหมาะแก่ความต้องการของร่างกายก็เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมแพร่หลายกว่าในสังคมอื่น ๆ ในด้านการศึกษา ประชากรในสังคมอุตสาหกรรมก็มีระดับการศึกษาในสาขาวิชาต่างๆ สูงกว่าและมีคุณภาพดีกว่าด้วย นอกจากนี้วิถีชีวิตในสังคมอุตสาหกรรมยังมีสิ่งผ่อนคลายและเสริมสร้างอารมณ์มากมาย เช่น สถาบันที่เกี่ยวกับศิลปะ ความงาม วิจิตรศิลป์ และการให้ความบันเทิงต่างๆ หลากอย่าง สิ่งต่างๆ เหล่านี้นอกจากจะเพิ่มอาชีพให้คนเป็นจำนวนมากแล้วยังช่วยให้ชีวิตของมนุษย์ในสังคมทรูหราน่าอภิรมย์มากขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามการมองสังคมอุตสาหกรรมแต่ในแง่ของความดีเด่นหรือความได้เปรียบนั้นย่อมเป็นการมองแต่เพียงด้านดีด้านเดียว อันที่จริงแล้วสังคมอุตสาหกรรมก็มีสิ่งที่เป็นข้อเสียหรือเป็นความบกพร่องอยู่ไม่น้อยเช่นกันดังที่เราจะเห็นได้ว่า คนในสังคมอุตสาหกรรมมักจะเป็นโรคจิตหรือโรคประสาทในอัตราส่วนที่สูงกว่าคนในสังคมเกษตรกรรม ที่เป็นเช่นนี้เหตุประการหนึ่งน่าจะเนื่องมาจากวิถีชีวิตในสังคมอุตสาหกรรมนั้นเต็มไปด้วยการแข่งขันเพื่อก้าวไปข้างหน้า โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา การแข่งขันกันมีอยู่รอบด้านและเป็นไปในอัตราที่สูงมาก นับตั้งแต่การแข่งขันกับเวลา แข่งกับความสามารถของตนเอง แข่งกับความสามารถและไหวพริบของคนอื่น แข่งขันระหว่างองค์กรต่อองค์กรต่างๆ เป็นกัน เมื่อการแข่งขันทวีความเข้มข้น ผู้คนก็รู้สึกถึงเครียดในทางอารมณ์และประสาทมากขึ้น คนซึ่งธรรมชาติสร้างระบบประสาทมาไม่แข็งแรงพอก็เลยต้องกลายเป็นคนที่เป็โรคจิตโรคประสาทไปในที่สุด

นอกจากนี้โดยที่ผู้คนส่วนมากในสังคมอุตสาหกรรมต่างก็แข่งขันกันเพื่อมุ่งที่จะก้าวไปข้างหน้า ทำให้รู้สึกว่าผู้คนไม่ใคร่สนใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความรู้สึกดังกล่าวนี้จะเป็นจริงมากยิ่งขึ้นถ้ามองตามสายตาของคนในสังคมเกษตรกรรม ซึ่งยังมีระบบช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocity) และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ท้องถิ่นอยู่มากกว่า การที่คนในเมืองอุตสาหกรรมใหญ่ๆ ไม่ใคร่สนใจและใส่ใจในเรื่องของคนอื่นนอกจากเรื่องของตัวเองนั้นเกิดปัญหาตามมาไม่น้อยเหมือนกัน เช่น ทำให้คนเกิดความรู้สึกว่าเหว่แม้ว่าจะอยู่ในกลุ่มคนเป็นจำนวนมากก็ตาม หนังสืออย่างเช่น “ฝูงชนผู้เปล่าเปลี่ยว” (The Lonely Crowd) ของ เดวิด ไรต์แมน (Davis Riesman) ย่อมเป็นพยานหลักฐานแสดงให้เห็นสภาพของคนในเมืองใหญ่ๆ ในสหรัฐอเมริกาได้ดี นอกจากนั้นยังอาจเปิดช่องให้มีการประกอบอาชญากรรมได้ง่ายเพราะไม่รู้ว่าใครเป็นใคร เป็นต้น

ฉะนั้น เมื่อมองโดยส่วนรวมทั้งหมดแล้วเราก็จะเห็นได้ว่าสังคมอุตสาหกรรมนั้นใช้ว่าจะเป็สังคมซึ่งวิเศษเลอเลิศไปเสียทุกอย่างก็หาไม่ ปัญหาของสังคมอุตสาหกรรมมีอยู่ไม่น้อยและบางอย่างก็เป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากกว่าปัญหาของสังคมเกษตรกรรมเสียด้วยซ้ำไป เช่น ปัญหาเรื่องแหล่งเสื่อมโทรม เรื่องความอึกแอัยกัเยือกของผู้คนในเมืองใหญ่ เรื่องอากาศบริสุทธิ์ น้ำสำหรับรับประทาน และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีปัญหามากๆ มาก แต่โดยส่วนรวมแล้ว สังคมอุตสาหกรรมก็อำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ชีวิตมนุษย์ต้องการได้มากกว่าสังคมแบบอื่น หรือไม่สังคมอุตสาหกรรมก็เปิดช่องทางเลือกดำเนินชีวิตมากมายหลายอย่างให้แก่มนุษย์

คำถามต่อไปที่เกี่ยวข้องกันน่าจะได้แก่ คำถามที่ว่าความต้องการชั้นสูงสุดของคนมนุษย์นั้นอยู่ที่ไหนกันแน่? มนุษย์ต้องการอะไรมากที่สุดในชีวิตของแต่ละคนและสิ่งที่แต่ละคนต้องการมากที่สุดนั้น สังคมของเขามีทางจัดทำให้ได้หรือไม่? รู้สึกว่าคำถามข้างต้นนี้หาคำตอบที่น่าพอใจได้ยากมากโดยเฉพาะการที่เราจะทราบความต้องการชั้นสูงสุดของคนนั้น ดูเหมือนว่าไม่น่าจะเป็นไปได้เรามากจะสันนิษฐานกันอยู่เรื่อยมาว่าคนเรานั้นมีอุดมการณ์ (Ideology) หรือปรัชญา (philosophy) ของตัวเองอยู่เสมอ ข้อสันนิษฐานนี้น่าจะถูกต้อง เพราะมนุษย์มีมันสมองรู้จักคิดกัน มีการเรียนรู้ในระดับที่ละเอียดอ่อนลึกซึ้งได้มากยิ่งขึ้นกว่าสัตว์ประเภทอื่นใด ความต้องการและความปรารถนาต่างๆ ของมนุษย์จึงมีอยู่มากมายหลายอย่าง และบางอย่างก็มิรู้จักจบสิ้นทั้งยังเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอด้วย แม้ว่ามนุษย์จะมีวัฒนธรรมเป็นเครื่องช่วยกำหนดแนวคิดและพฤติกรรมส่วนใหญ่ของคนไว้อยู่บ้าง แต่มนุษย์ก็ยังมิบุคคลิกภาพที่แตกต่างกันออกไปอีกไม่น้อยตามประสบการณ์เฉพาะตัวและลักษณะพิเศษทางร่างกาย ภัยพิภพนี้จึงเป็นการยากที่เราจะทราบอุดมการณ์หรือปรัชญาประจำชีวิตของคน

ถ้าเราไม่รู้จักกัน ๆ นั่นคือ ในสังคมสมัยใหม่หรือสังคมอุตสาหกรรมนั้น คนส่วนมากไม่มีโอกาสที่จะทำความรู้จักคนอื่นได้สนิทเพราะต่างก็มีภาระรัดตัว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการยากที่คนจะทราบหรือเข้าใจซึ่งถึงปรัชญาชีวิตของคนอื่น นอกจากจะสันนิษฐานกันว่าคนทุกคนในสังคมสมัยใหม่นั้นมีความต้องการมากที่สุดเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือ ความต้องการเงิน เพราะเงินตราในสังคมสมัยใหม่มีอำนาจที่จะบรรเทาให้ความต้องการอย่างอื่นของมนุษย์มากมายหลายอย่างให้เป็นผลสมหวังขึ้นมาได้ จริงอยู่เงินไม่อาจจะซื้อทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ได้ แต่ก็มิใช่อ้อยอย่างเหลือเกินในโลกปัจจุบันที่จะมีอำนาจเกินกว่าอำนาจของเงินตราที่สมบูรณ์ (คือไม่ใช่เงินปลอม หรือเงินเฟ้อจนไม่มีราค่างวอะไร) เป็นของแน่นอนที่ว่าในภาวะของสังคมที่เศรษฐกิจแบบตลาด (market economy) กำลังขยายอิทธิพลไปทุกทิศทุกทางนั้น เงินตราย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนปรกติธรรมดาทั่ว ๆ ไป ฉะนั้น ถ้าสังคมใดจักให้มีการเพิ่มรายได้หรืออำนาจซื้อให้แก่สมาชิกของสังคมได้มากและทั่วถึง สังคมนั้นน่าจะได้ชื่อว่าเป็นสังคมที่สนองความต้องการอันสำคัญของมนุษย์ได้ประการหนึ่งที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ดี เงินหรือความต้องการเงินนั้นน่าจะไม่ใช่ความต้องการขั้นสุดท้ายของมนุษย์เป็นแน่ เพราะเงินโดยตัวของมันเองเป็นแต่เพียงเครื่องมือหรือสื่อกลางที่จะนำคนไปพบกับสิ่งที่เขาต้องการจริง ๆ มากกว่า ถ้าเงินไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้ เงินก็จะไม่เป็นที่ปรารถนาหรือต้องการของคนอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่เราจะต้องพิจารณากันว่า ความต้องการในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้นอยู่ที่ไหนกันแน่

จะเป็นการง่ายกว่ามาก ถ้าเราจะพิจารณาดังความต้องการพื้นฐาน (basic needs) ของมนุษย์ว่ามีอะไรบ้าง แทนที่จะพิจารณาดังความต้องการขั้นสุดท้าย (ultimate needs) ของคนอยู่ที่ไหน เพราะความต้องการในประการหลังนี้ย่อมจะแตกต่างกันไปตามบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลเป็นใหญ่ ส่วนความต้องการขั้นพื้นฐานนี้ได้แก่ความต้องการในอันที่จะทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสะดวกสบายพอสมควร ฉะนั้น ความต้องการขั้นพื้นฐานจึงมีอยู่เหมือนกันในมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษาและในทุกสังคม ความต้องการขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกสังคมจึงย่อมจะได้แก่

– ความต้องการอาหารบริโภคให้เพียงพอแก่ความเติบโตและสมบูรณ์ของร่างกาย

- ความต้องการ ที่อยู่อาศัย ที่ถูกสุขลักษณะ พอสสมควร โดยไม่เป็นภัยอันตรายต่อ ยามัยและการเก็บรักษาทรัพย์สินของผู้อยู่อาศัย
- ความต้องการ เครื่องนุ่งห่ม หรือสิ่งที่จะช่วยบรรเทาความร้อนหนาวหรือความ เปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศเพื่อปกป้องคุ้มครองร่างกาย
- ความต้องการ บำบัดและบำรุงสุขภาพอนามัยให้พ้นจากโรคพยาธิร้ายแรง ทั้งปวงที่คอยบ่อนทำลาย และตัดทอนอายุขัย ของมนุษย์ให้สั้นลงหรือความต้องการที่จะได้ ดำรงชีพโดยมีอายุยืนยาวมากขึ้น
- ความต้องการที่จะได้รับการบำบัดความปรารถนาทางเพศได้อย่างเรียบร้อยดี พอสสมควร คือไม่ถูกรบกวนขัดขวางจนไม่อาจปฏิบัติภารกิจธรรมชาติในเรื่องนี้ได้ อย่าง เต็มที่ตามขอบเขตวัฒนธรรมของตน
- ความต้องการที่จะได้รับการปลดปล่อยความยึดติดตามธรรมชาติทั้งหมดแห่ง อันได้แก่การถ่ายทอดสิ่งปฏิภูลและการชำระความสกปรกโสมนต่าง ๆ
- ความต้องการที่จะได้รับการพักผ่อนหย่อนใจหรือรื่นเริงบันเทิงทั้งกายและใจ พอสสมควร
- ความต้องการที่จะได้ใช้เวลาบางส่วนของตนทำการศึกษาลေเรียน ค้นคว้า ในสิ่งที่ตนมีความสนใจได้อย่างสะดวกสบายพอสสมควร

ความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ดังกล่าวมาแล้วนี้อาจจะแยกออกเป็นประเภท ใหญ่ ๆ ตามลักษณะของสิ่งที่เราต้องการได้เพียง 3 ประเภทเท่านั้น คือ

- 1) ความต้องการทางด้านทรัพย์สิน (wealth) ซึ่งหมายรวมถึงวัตถุอุปกรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ไม่ว่าจะใช้เพื่อบริโภคหรือเพื่อประโยชน์อื่นใดก็ตาม
- 2) ความต้องการทางด้านสุขภาพอนามัย (health) ของมนุษย์ คือความต้องการมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางจิตใจและร่างกาย รวมทั้งความต้องการมีอายุยืนยาวด้วย
- 3) ความต้องการทางด้านสติปัญญา (education) คือความต้องการที่จะได้ร่ำ เรียนวิชาการต่าง ๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละบุคคล

เราจะเห็นว่าทุกสังคมในโลกไม่ว่าจะเป็นสังคมล้าหลัง สังคมแบบเกษตรกรรม หรือ สังคมแบบอุตสาหกรรมก็ตามต่างก็มีวิธีการที่จะให้สมาชิกของสังคม ได้รับความบริการ จากสังคมของตนทั้งสามประการดังกล่าวแล้วอยู่ด้วยกันทั้งนั้น สิ่งที่แตกต่างกันนั้นจึงอยู่ที่ประ- สติธิภาพของวิธีการต่าง ๆ ในการให้บริการแก่สมาชิกของสังคมเท่านั้น และการที่จะวัดว่า สังคมใดมีวิธีการให้บริการในค่านี้อย่างไร เหล่านี้แก่สมาชิกของตน ได้ดีกว่ากันแค่ไหนนั้น เครื่องวัดประการหนึ่งย่อมได้แก่ “ความสะดวกรวดเร็ว” (speed) ในการสนองความต้องการ การแต่ละอย่าง ความสะดวกรวดเร็วในที่นี้ย่อมหมายความว่า การบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง ในแต่ละอย่างรวมอยู่ด้วย เพราะมีฉะนั้นแล้ว ความสะดวกรวดเร็วก็ย่อมจะไม่มี ความหมาย จริงจังแต่อย่างใด ยกตัวอย่างเช่น การรักษาโรคคนไข้ หมอวิเคราะห์อาการไข้ได้ถูก ต้องโดยใช้เวลาแค่เพียงเล็กน้อย และให้การบำบัดก็ถูกต้องจนคนไข้หายเป็นปกติในเร็ววัน เช่นนี้ถือว่าเป็นความสะดวกรวดเร็วที่บรรลุถึงความมุ่งหมายตามที่มุ่งจะกล่าวถึงในที่นี้ ใน ทางตรงข้ามหากว่าหมอรักษาคนไข้ด้วยเวลาเท่ากันแต่คนไข้ตายหรือไม่หายจาก โรคหรือเกิด อุบัติเหตุเช่นนั้น เราย่อมไม่ถือว่าความสะดวกรวดเร็วในกรณีเช่นนี้เป็นเครื่องวัดประสิทธิภาพ ของวิธีการได้อย่างถูกต้อง เพราะผลดีไม่เกิดจากความสะดวกรวดเร็ว นั้น มีหน้าซ้ำผลร้าย อาจเกิดมากกว่าการใช้วิธีอื่นที่อาจไม่สะดวกและรวดเร็วเท่าก็ได้ ฉะนั้น ความสะดวกรวดเร็ว จึงรวมเอาความปลอดภัยเข้าไว้ด้วยในทุกกรณี

ต่อไปนี้ เราจะลองเปรียบเทียบการให้บริการความต้องการขั้นพื้นฐานของสังคม 3 แบบ คือสังคมล้าหลัง สังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรมดูว่า วิธีการให้บริการ รวมทั้งปริมาณและคุณภาพของบริการต่าง ๆ ในแต่ละสังคมมีประสิทธิภาพแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และเพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นผู้เขียนจะขอเสนอการเปรียบเทียบในรูปตารางดังต่อไปนี้

ตารางเปรียบเทียบการอ่านวชิการบนพื้นฐานในสังคมสามแบบ

แบบของสังคม	ความต้องการขั้นพื้นฐานด้าน	ลักษณะการอ่านวชิการของสังคม			
		ปริมาณ	คุณภาพ	ความสะดวกรวดเร็ว	วิธีการที่ใช้
สังคมอุตสาหกรรม	ทรัพย์สิน	เพิ่มทั้งในชนิดและในขนาด	วิจิตร, ถาวร เด่นในฝีมือ	สะดวกและรวดเร็ว ขึ้นมาก	เครื่องจักรกล, พลังไฟฟ้า, ไอน้ำ พลังขับเคลื่อนอื่น ๆ แทนแรงงานคนและสัตว์มากขึ้น
	สุขภาพ อนามัย	เพิ่มทั้งในชนิด และในขนาด	ดีขึ้น แนนอน เชื่อถือได้มากขึ้น	สะดวกและ รวดเร็วขึ้นมาก	วิทยาศาสตร์การแพทย์สมัย ใหม่แพร่หลายทั่วไป
	สติปัญญา	เพิ่มมากขึ้นทั้ง ในขนาดและชนิด	ละเอียดอ่อน, ลึกซึ้ง พิศดารและเป็น วิทยาศาสตร์มากขึ้น	รวดเร็ว สะดวก เสียเวลาน้อยลง	สาริต, ฝึกรบ, จดจำ อภิปราย, สัมมนา, ทดลอง ฯลฯ
สังคมเกษตรกรรม	ทรัพย์สิน	เพิ่มในขนาดและ ชนิดแต่ไม่มากนัก	บางอย่างดีขึ้น หลายอย่างคงเดิม	มีความสะดวก รวดเร็วขึ้นบ้าง แต่ ไม่ทั่วถึง	แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก เครื่องจักรกลมีน้อย
	สุขภาพ อนามัย	เพิ่มในชนิดแต่ ยังไม่เพียงพอ	บางอย่างดีขึ้น บางอย่างคงเดิม	มีความแนนอน เพิ่มในวงจำกัด	หมอดี, เวชยมนต์, คาถา สมุนไพรสมัยใหม่
	สติปัญญา	มีขนาดเพิ่มขึ้นแต่ ยังจำกัดชนิด	ไม่ลึกซึ้ง ไม่พิศดาร วิทยาศาสตร์เทียม	เชื่องช้า, เสียเวลา มาก	จำตามคำบอก, ลอกแบบ เข้าพิธีกรรม, ฝึกจิต
สังคมล่าสัตว์	ทรัพย์สิน	น้อย, จำกัดทั้ง ในขนาดและชนิด	หยาบ, ค่อนข้าง ในฝีมือ	เชื่องช้า เสียเวลา มาก	ใช้แรงงานคนเป็นหลัก แรงงานสัตว์เป็นส่วนประกอบ
	สุขภาพ อนามัย	น้อย, จำกัดใน ชนิด	ไม่แนนอน, วิต ขาด, ส่วนมากต่ำ	ไม่แนนอน ช้าบ้าง เร็วบ้าง	หมอดี, เวชยมนต์ คาถาและ สมุนไพร เป็นหลัก
	สติปัญญา	น้อย จำกัดใน ขนาดและชนิด	มีละเอียดอ่อน ไม่ ลึกซึ้ง ไม่เป็น วิทยาศาสตร์	เชื่องช้า เสียเวลา มาก	ทรมานร่างกาย จำตามคำ บอก ลอกแบบ เข้าพิธีกรรม

ก่อนอื่น ผู้เขียนใคร่ขอชี้ไว้ ณ ที่นี้ว่าตารางเปรียบเทียบข้างบนนี้มีลักษณะ “รวบยอด” (over simplified) อยู่มาก เพราะมุ่งที่จะแสดงถึงประสิทธิภาพของลักษณะการให้บริการของแต่ละสังคมมากกว่าที่จะมุ่งแสดงรายละเอียดของบริการต่าง ๆ ในแต่ละสังคม ด้วยเหตุนี้ข้อความที่ปรากฏในตารางนี้ จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะเด่น ๆ อันเป็นส่วนรวมของวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานในแต่ละสังคมเท่านั้น และมุ่งจะใช้สำหรับพิจารณาเปรียบเทียบลักษณะการให้บริการขั้นพื้นฐานเพื่อให้มองเห็นแนวพัฒนาการทางค่านิยมมากกว่าอย่างอื่น

เมื่อมองในแง่ของพัฒนาการ เราก็จะเห็นได้ว่าในสังคมล้าหลังนั้น ลักษณะการอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานให้แก่สมาชิกในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นในด้านทรัพย์สิน สุขภาพอนามัย และสติปัญญา อยู่ในขั้นที่พอจะเรียกรวมๆ ได้ว่า “ขาดประสิทธิภาพ” มากทีเดียว โดยเหตุนี้จึงเป็นที่แน่นอนว่าสมาชิกส่วนมากในสังคมแบบนี้ จะใช้เวลาส่วนใหญ่ของคนให้หมดไปด้วยการแสวงหาสิ่งต่างๆ มาบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานของตน แม้กระนั้นก็ทำได้ไม่ใคร่เพียงพอเพราะวิธีการต่าง ๆ ล้วนแต่ไม่ใคร่จะให้ผลแน่นอนและสิ้นเปลืองเวลาอย่างมากทั้งสิ้น

ส่วนในสังคมเกษตรกรรมนั้น ภาวการณ์ต่างๆ ค่อยพัฒนาขึ้นมาบ้าง วิธีการอำนวยความสะดวกในสังคมหลายอย่างได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยเฉพาะวิธีการแสวงหาอาหารและการจัดสร้างที่อยู่อาศัย สังคมแบบนี้บางสังคมก็พัฒนาขึ้นมาซึ่งศิลปะยอดเยี่ยม อย่างเช่นปราสาทนครวัด นครธม และทาชมาฮาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถ้ามองในแง่ของการกระจายซึ่งทรัพย์สินแล้ว คนชั้นปกครองและชนผู้นำทางศาสนาส่วนน้อยเท่านั้นที่อาจได้รับบริการขั้นพื้นฐานทางค่านิยมทรัพย์สินอย่างเหลือเฟือในเมื่อในประชากรส่วนใหญ่ต่างก็ยังคงแบ่งปันทรัพย์สินที่เหลืออย่างจำกัดอยู่เช่นเดิมและมีสภาพทั่วๆ ไป ไม่แตกต่างไปจากประชากรในสังคมแบบแรกเท่าใดนัก

ในสังคมอุตสาหกรรม เราจะมองเห็นได้ทันทีว่าลักษณะการอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานให้แก่สมาชิกของสังคมได้มีการพัฒนาก้าวหน้าไปไกลมากไม่ว่าจะพิจารณาในค่านิยมทรัพย์สิน สุขภาพอนามัยและสติปัญญาก็ตามเป็นผลให้ปริมาณและคุณภาพของสิ่งของต่างๆ เพิ่มขึ้นและดีขึ้น เพราะวิธีการต่างๆ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือเสียเวลาน้อยลง มีความ

ปลอดภัยและแน่นอนมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้คนในสังคมอุตสาหกรรมจึงไม่ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ของเขาไปเพื่อการแสวงหาอาหารเท่านั้น หากแต่ได้ใช้เวลาไปในทางศึกษากันกว่าประติษฐ์สิ่งต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น กระบวนการทางจิตวิทยาซึ่งได้ล้ำสมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ กันทุกวัน แต่จะเพิ่มอัตราของความก้าวหน้าในระดับที่สูงมากขึ้นทุกขณะ ถ้าจะกล่าวอย่าง “รวบยอด” เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างในด้านการบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานของคนในสังคมตามแบบดังกล่าว เราก็พอจะกล่าวได้ดังนี้ : ในสังคมล้าหลัง คนส่วนมากใช้เวลาทำมาหา (ให้พอ) กินไปวันหนึ่ง ๆ ในสังคมเกษตรกรรมซึ่งคนส่วนใหญ่อยู่ตามท้องไร่ท้องนา นั้น ผู้คนต่างก็ใช้เวลาไปในการ “ทำมาหากิน” คือเวลาส่วนใหญ่ยังใช้ไปเพื่อการผลิตหรือแสวงหาอาหารอยู่ ส่วนในสังคมอุตสาหกรรมนั้น ผู้คนส่วนใหญ่ต่างก็มุ่ง “ทำมาหาเก็บ(เงิน)” หรือสะสมทุนเอาไว้เพื่อพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ต่อไป เรื่องกินอยู่ดูเหมือนจะไม่เป็นปัญหาที่สำคัญเสียแล้วในสังคมอุตสาหกรรม เพราะสังคมได้จัดวางวิธีการให้หลักประกันขั้นต่ำในเรื่องนี้ไว้ได้คือพอสมควรปัญหาใหญ่ในสังคมอุตสาหกรรมจึงไม่ใช่ปัญหาที่จะแสวงหาวิธีบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานของคน เพราะผู้คนส่วนมากได้รับการบำบัดก่อนข้างดีพออยู่แล้ว

และเมื่อคนได้รับการบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานดีพอสมควรแล้ว คนต้องการอะไรอีกต่อไป ? นี่คือการถามหรือปัญหาที่ปัญญาชนในสังคมอุตสาหกรรมกำลังแสวงหาคำตอบอยู่ และโดยนัยนี้จึงเกิดมีคำว่า “สังคมอุดมคติ” (Ideal Society) หรือ “สังคมแบบอุดมคติ” (Ideal Type of Society) เกิดขึ้น สังคมอุดมคติหรือสังคมแบบอุดมคติจะมีรูปร่างเป็นอย่างไรนั้น ปัจจุบันนี้ ไม่มีมนุษย์คนใดสามารถให้คำตอบได้อย่างชัดเจน จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า สังคมอุดมคตินั้นได้แก่สังคมที่ ไม่มีปัญหาหรือปราศจากปัญหาใด ๆ ทั้งสิ้น ?

ความจริงแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องสังคมอุดมคติหรือสังคมแบบอุดมคตินั้นได้มีนักปราชญ์ทางสังคมทั้งทางตะวันตกและตะวันออกได้ขีดเขียน และกล่าวถึงกันมาบ้างแล้ว อย่างเช่น “ยูโทเปีย” (Utopia) ของโทมัส มัวร์ (Thomas More) ซึ่งเป็นสังคมที่ผู้คนไม่ต้องใช้เงินและมีความรักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันทรัพย์สินกันเหมือนญาติพี่น้อง สังคม “คอมมิวนิสต์” ตามแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ซึ่งเป็นสังคมที่ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ไม่จำเป็นต้องมีรัฐบาลเพราะผู้คนสามารถรักษาผลประโยชน์ของตนได้ และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ตามที่แต่ละคนต้องการ แต่ละคนทำงานตามที่ตนถนัด และสังคม

“พระศรีอารย” ซึ่งเป็นแนวคิดของชาวตะวันออก (และผู้เขียนไม่ทราบว่าท่านผู้ใดเป็นต้นคิดเพราะได้ฟังจากการเล่าต่อ ๆ กันมาเท่านั้น) เป็นแบบสังคมในอุดมคติ ในแง่ที่ว่าจะมีต้นไม้วิเศษ (ต้นกัลปพฤกษ์) ขึ้นอยู่ 4 มุมเมือง ใครอยากได้อะไรก็ไปปรารณาเอาได้ ผู้คนเมื่อออกจากบ้านเรือนไปจะเหมือนกันหมดไม่มีความแตกต่างกัน (ถูกล้าย ๆ กับแนวคิดในเรื่องไม่มีชนชั้นของคาร์ล มาร์กซ์ แต่ดูเหมือนว่าแนวคิดเรื่องสังคม “พระศรีอารย” นั้น จะเกิดมาก่อนของคาร์ล มาร์กซ์) สังคม “พระศรีอารย” จึงน่าจะเป็นสังคมอุดมคติแบบไม่มีปัญหาใด ๆ เพราะใครอยากได้อะไรก็ไปปรารณาเอาได้ที่ต้นกัลปพฤกษ์ หากเป็นเช่นนั้นจริงมนุษย์แบบปัจจุบันจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมแบบนั้น ได้อย่างไร ชีวิตที่เปรียบพร้อมอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง เพียงแค่นี้ก็คิดปรารณาก็ได้ความที่ต้องการเช่นนั้น ผู้เขียนยังมองไม่เห็น ว่า มนุษย์ปัจจุบันซึ่งเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งตามวิสัยจะต้องต่อสู้ คัดค้าน และทำงานเมื่อไม่ต้องทำอะไรจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไร อะไรคือความหมายในการคงอยู่ในโลกของพวกเขา อะไรคือความหมายของชีวิต ?

ผู้เขียนมีความรู้สึก ว่า สังคมอุดมคติหรือสังคมแบบอุดมคติ สำหรับมนุษย์ ซึ่งมีโครงสร้างทางร่างกายแบบที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ หรือส่วนใหญ่ยังคงคล้ายคลึงกับ ในปัจจุบันนี้จะต้องไม่ใช่สังคมที่ปราศจากปัญหา จะต้องไม่ใช่สังคมที่ปราศจากชนชั้น และก็จะไม่ใช่สังคมที่ปราศจากเงินตราอีกด้วยเช่นกัน อันที่จริงแล้วในจักรวาลยังมีสิ่งต่าง ๆ อีกมากมายที่มนุษย์ยังไม่สามารถจะตอบได้ สิ่งเหล่านี้คงจะเป็นเชื้อเพลิงอย่างหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นให้มนุษย์มีพลังที่จะต่อสู้คัดค้าน และดำรงชีวิตอยู่ได้ต่อไป ปัญหาต่าง ๆ หากมีอยู่พอสมควรและไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตของมนุษย์โดยส่วนรวมจนเกินไปแล้ว ย่อมจะมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่น้อยทีเดียวและเมื่อมนุษย์มารวมกลุ่มกันเข้าเป็นสังคม การจัดลำดับสูงต่ำทางสังคมเพื่อแบ่งหน้าที่กันทำก็จำต้องมีขึ้น และด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจเป็นไปได้ที่สังคมมนุษย์จะดำรงอยู่ได้โดยปราศจากชนชั้น ส่วนเงินตรานั้น トラบาคที่มนุษย์ยังไม่สามารถกันคิดสิ่งอื่นที่สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยน และรักษาค่าของทรัพย์สินได้ดีกว่าแล้ว ก็ยังคงจะต้องเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมมนุษย์อยู่ต่อไปเช่นเดิม ไม่ว่าจะในสังคมปัจจุบันหรือสังคมอุดมคติก็ตาม

สังคมอุดมคติตามแบบของโทมัส มัวร์ คาร์ล มาร์กซ์ หรือแบบพระศรีอารย นั้นล้วนแล้วแต่เป็นปฏิกิริยาทางความคิดที่มีต่อสภาพจริงของสังคมในแต่ละยุคที่ผ่านมาทั้ง

สิ้น ครั้งเราจะเห็นว่า ยูโทเปีย ของโทมัส มัวร์ ก็คือการกลับไปหาสภาพของสังคมล้าหลังนั่นเอง ส่วนสังคมคอมมิวนิสต์กับสังคมพระศรีอารยณ์นั้น มีลักษณะเป็นสังคมในฝันมากกว่าที่จะเป็นสังคมจริงๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะในยุคสมัยใดก็ตาม เมื่อเร็ว ๆ นี้ ประเทศสหรัฐอเมริกาภายใต้การนำของประธานาธิบดีลินคอล์น บี. จอห์นสัน ได้ทุ่มเทเงินก้อนใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะพยายามขจัดแหล่งยากจนและเสื่อมโทรมต่างๆ เพื่อมุ่งไปสู่ “สังคมยิ่งใหญ่” (Great Society) ซึ่งนอกจากจะมุ่งพัฒนาบ้านทรัพย์สิน สุขภาพอนามัย และสติปัญญาแล้วยังจะเปิดโอกาสให้คนมีอิสระในการเคลื่อนไหวได้มากขึ้น ทุกคนจะมีโอกาสได้ติดตามกันหาสิ่งที่เขาพึงประสงค์ได้อย่างกว้างขวางที่สุดครบเท่าที่ ไม่เป็นภัยอันตรายต่อมนุษยชาติ “สังคมยิ่งใหญ่” จึงพอจะถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาประเทศของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน และผู้เขียนก็ถือว่าเป็นสังคมอุดมคติแบบที่น่าจะเป็นไปได้ในอนาคตมากกว่าหลาย ๆ แบบที่ได้พิจารณามาแล้ว

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าคิดอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับสังคมซึ่งคนมีอิสระในการเคลื่อนไหวมาก มีสิทธิในการแสวงหาสิ่งที่ตนประสงค์ได้เต็มที่และมีสิ่งสำหรับสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์อยู่อย่างพร้อมมูลนั้น บางทีอาจจะไม่ใช่สังคมอุดมคติจริงๆ สำหรับมนุษย์ก็ได้ เพราะมีหลักฐานบางประการบ่งชี้ว่าสังคมที่มีภาวะตั้งกล่าวหรือมุ่งไปสู่ภาวะตั้งกล่าว อย่างเช่น สังคมของชาวสแกนดิเนเวีย โดยเฉพาะประเทศสวีเดนปัจจุบัน มีภาวะหลายประการคล้าย ๆ กับสิ่งที่ประธานาธิบดีจอห์นสันเรียกว่าสังคม “ยิ่งใหญ่” อยู่มาก แต่สถิติตัวเลขต่างๆ ที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับประชากรของประเทศสวีเดนกลับแสดงให้เห็นว่า ภายในประเทศนั้นมีอัตราการฆ่าตัวตายของคนสูงมากที่สุดประเทศหนึ่ง ทำไมคนในสังคมซึ่งอุดมสมบูรณ์แทบทุกอย่าง มีอิสระเสรีมาก กลับคิดฆ่าตัวตาย? คำตอบที่พอจะคิดได้ในเวลานี้ก็คือว่าเป็นเพราะพวกเขาขาด “ความหมาย” ของการดำรงชีวิตนั่นเอง การฆ่าตัวตายอาจมีมูลเหตุหลายอย่างที่ อีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ได้เคยศึกษาแล้ว แต่เมื่อเรารวมเหตุต่างๆ เข้าด้วยกันแล้วเราก็จะพบว่าจุดสำคัญของเหตุเหล่านั้นอยู่ที่การเห็นว่า ชีวิตของตัวบุคคลมีความหมายในการที่จะอยู่ต่อไปนั่นเอง ภายในสังคมซึ่งพัฒนาไปเต็มที่แล้ว ปัญหาเรื่องการฆ่าตัวตายอาจจะเป็นปัญหาที่สำคัญสำหรับสังคมเช่นนั้นปัญหาหนึ่งก็ได้

อย่างไรก็ดี โดยเหตุที่ปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่ในโลกยังอยู่ในภาวะของสังคมเกษตรกรรมมากกว่าสังคมประเภทอื่นและสังคมแบบนี้ วิธีการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ฉะนั้น ถ้ามองจุดหมายปลายทางของการพัฒนาสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสังคมเกษตรกรรมในปัจจุบันเราก็พอจะสรุปได้ก็คือ การมุ่งไปสู่วิธีการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของสมาชิก แห่งสังคมให้ ได้สมบูรณ์ขึ้น คือทำให้คนได้รับการบำบัดและบำรุงในด้านทรัพย์สิน สุขภาพอนามัยและสติปัญญาอย่างสมบูรณ์และโดยทั่วถึง เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วการที่เราจะมาพิจารณาถึง "ความต้องการขั้นสุดท้ายคั่นร่วมกัน (shared ultimate needs) ของคนว่าควรจะมีอะไรบ้าง เพื่อเป็นการสร้างความหมายให้แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ต่อไป ก็คงจะเป็นสิ่งจำเป็นอันมิสามารถจะหลีกเลี่ยงได้ประการหนึ่งโดยแท้ เพราะหาไม่แล้วมนุษย์ซึ่งขาดความหมายในการดำรงชีวิตอาจทำลายตนเอง และหรือทำลายซึ่งกันและกันในอัตราที่จะเป็นอันตรายต่อการสูญพันธุ์ ในอนาคตก็อาจเป็นไปได้และผู้เขียนมีความเชื่อมั่นว่าเรายังไม่จำเป็นต้องวิตกกังวลถึงเหตุการณ์ทำนองนั้น จนกว่าจะถึงเวลาอีกหลายร้อยปีข้างหน้า

ในสองตอนที่แล้ว เราได้พิจารณากันมาแล้วถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ในระดับต่าง ๆ และได้พิจารณาถึงความมุ่งหมายในการพัฒนาสังคมกันมาพอสมควรแล้ว ต่อไปนั้นก็มาถึงตอนสุดท้ายของข้อเขียนนี้ คือ ตอนที่ว่าด้วยการสร้างวิธีการพัฒนาสังคมอย่างมีประสิทธิภาพหรือให้ได้ผลดีที่สุดภายในระยะเวลาอันไม่ยาวนานนัก

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในปัจจุบันนี้แล้วว่า งานพัฒนาสังคมโดยการวางแผนนั้นเป็นงานที่มีทางเป็นไปได้ และน่าจะก่อให้เกิดผลดีกว่าการที่ปล่อยให้สังคมพัฒนาไปเอง โดยไม่มีการนำทาง ชักจูงหรือแนะแนว ปัญหาในการพัฒนาสังคมในตอนนี้จึงไม่ใช่ปัญหาที่ว่า ควรจะพัฒนาสังคมโดยการวางแผนหรือไม่ต้องวางแผน เพราะผู้เขียนเชื่อว่าปัญหานี้ย่อมตกไปโดยปริยายเมื่อเราก็ได้ทราบจากข้อเท็จจริงที่เห็นได้จากบางสังคมหรือหลาย ๆ สังคมว่า การวางแผนพัฒนาสังคมนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมมากกว่าที่จะปล่อยให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่ต้องให้ใครเข้าไปวางแผน เมื่อยอมรับกันเช่นนี้แล้ว ปัญหาที่ควรจะต้องพิจารณาใคร่ครวญต่อไปก็คือ ปัญหาที่ว่าเราจะวางแผนพัฒนาสังคมกันอย่างไรจึงจะได้ผลดีที่สุด เราจะอาศัยอะไรเป็นพื้นฐานหรือเนื้อหาสำหรับประกอบการพิจารณาในการวางแผน — ภาวะทางเศรษฐกิจ ลักษณะและองค์ประกอบของประชากร ปริมาณและชนิดของทรัพยากรธรรมชาติ องค์กรหรือสถาบันทางสังคมต่าง ๆ คุณค่าทางสังคม (social values) แบบแผนทางวัฒนธรรม (cultural patterns) แนวคิดและโลกทัศน์ของราษฎรส่วนใหญ่อันประกอบเป็นลักษณะประจำชาติ (national character) และอื่น ๆ หรือเราจะพิจารณาแต่เฉพาะลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังกล่าวแล้วเป็นสำคัญแต่เพียงอย่างสองอย่าง เช่น ภาวะทางเศรษฐกิจซึ่งก็เกี่ยวเนื่องกับปริมาณและชนิดของทรัพยากร

ธรรมชาติ แล้วถือว่าสิ่งอื่น ๆ นอกจากนั้นไม่สำคัญควรแก่การพิจารณา เหล่านี้คือปัญหาบางประการที่เราจะพิจารณากันอย่างละเอียดพอสมควรในข้อเขียนตอนนี้

ถ้าเรามองประเทศชาติ (a nation) ว่าเป็นสังคมหนึ่งเราก็อาจจะพบว่าสังคมแบบนี้มีลักษณะและขนาดแตกต่างกันมากมาย ประเทศเป็นหน่วยทางการเมืองซึ่งย่อมประกอบด้วยอาณาเขต ประชากรและอำนาจในการปกครองตนเองหรือรัฐบาล ประเทศต่าง ๆ จึงประกอบด้วยอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลแตกต่างกัน อาจประกอบด้วยประชากรหลายเชื้อชาติ หลายเผ่าพันธุ์ อาจมีวิธีการจัดการปกครองและระบบเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน อาจมีระบบความเชื่อ และระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน และอาจมีสิ่งอื่น ๆ แตกต่างกันออกไปอีกมากมาย หากจะพิจารณาโดยละเอียดลงไปก็จะเป็นการยาวความไปสำหรับข้อเขียนแบบนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศต่าง ๆ ในโลกจะมีความแตกต่างกันอยู่มากในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว แต่เมื่อเราก็คว่าประเทศคือสังคมหนึ่ง และสังคมหนึ่ง (a society) ตามความหมายในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานี้ย่อมจะต้องมีลักษณะพื้นฐานร่วมกันอยู่หลายประการ ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เราได้ทราบถึงสิ่งที่เรามักจะรู้จักกันในวงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาว่า “โครงสร้างทางสังคม” (social structure) และ “การจัดองค์การทางสังคม” (social organization) แต่ไม่ใช่เป็นความมุ่งหมายของข้อเขียนนี้ที่เราจะมาพิจารณารายละเอียดของคำว่า “โครงสร้างทางสังคม” และ “การจัดองค์การทางสังคม” เพราะถ้าทำเช่นนั้นย่อมจะไม่มีเนื้อที่เหลือพอที่จะพิจารณาเรื่องตามที่ได้ตั้งใจไว้แต่แรก กระนั้นก็ตามเราก็ไม่อาจจะผ่านคำสองคำนี้โดยไม่พิจารณากันเสียเลยเพราะคำทั้งสองก็เกี่ยวข้องอยู่กับเนื้อหาของเรื่องที่จะดำเนินต่อไปอยู่มาก ฉะนั้น เพื่อผลในทางปฏิบัติ ผู้เขียนจึงจำต้องขอพูดถึงคำทั้งสองอย่าง “รวบยอด” (over-simplified) ไว้ดังนี้ : โครงสร้างทางสังคมย่อมได้แก่แบบแผนต่าง ๆ อันเป็นเครื่องนำทางหรือชี้ทาง (guide to action) ให้สมาชิกของสังคมได้กระทำในเรื่องต่าง ๆ อันเป็นวิถีชีวิตของสังคมและการจัดองค์การทางสังคมนั้น โดยทั่วไปแล้วก็ได้แก่การกระทำทางสังคม (คือโดยการร่วมมือกับคนอื่น) ในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องทางการเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษา การสาธารณสุข การศาสนา เป็นต้น

การจัดการทางสังคมมักจะดำเนินไปตามแบบแผนต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่หรือประกอบกันเข้ามาเป็นโครงสร้างทางสังคมของแต่ละสังคม ฉะนั้น โครงสร้างทางสังคมและการจัด

องค์การของสังคมจึงเป็นสิ่งที่จำต้องไปด้วยกันเสมอ ถ้าสังคมใดมีโครงสร้างทางสังคมแน่นนอน มั่นคง เกร็งครัด การจัดการทางสังคมในถิ่นต่าง ๆ ก็ไม่มีใครจะมีปัญหาหนัก เพราะมีเครื่องชี้ทางปฏิบัติที่แจ่มแจ้งอยู่แล้ว ตรงข้ามหากสังคมใดมีโครงสร้างทางสังคมที่อ่อนแอ ทรนถล่ม และปล่อยให้มีความเลือกปฏิบัติได้หลายอย่างในเรื่องเดียวกัน ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นเพราะอิทธิพลจากการแทรกแซงของวัฒนธรรมภายนอกหรืออาจจะเป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากภายในสังคมนั้นเองก็ตาม การจัดการองค์การทางสังคมนั้นก็อาจมีปัญหาเกิดขึ้นหลายอย่าง อาจก่อให้เกิดความลึกลับ ความออลเวง เพราะในกรณีเช่นนั้น เครื่องชี้ทางปฏิบัติไม่มีใครแน่นอน เปิดให้มีทางเลือกมาก ซึ่งก็ย่อมมีเรื่องที่จะต้องคิดและตัดสินใจมากขึ้นเป็นธรรมดา

ด้วยทรรศนะดังกล่าว ประเทศในฐานะที่เป็นสังคมจึงย่อมจะต้องมีโครงสร้างของตัวเองและการจัดการทางสังคมภายในของแต่ละประเทศก็ย่อมจะดำเนินไปตามแบบแผนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นโครงสร้างของประเทศ และเรื่องนี้อย่างจะแตกต่างกันไปบ้างไม่มากนักน้อย แต่องค์การทางสังคมที่ทุกประเทศหรือทุกสังคมจะต้องมีอยู่ด้วยกันนั้น เราพอจะแยกออกไปได้อย่างน้อยเป็น 6 องค์การ คือ

— องค์การทางบ้านครอบครัวและวงศ์ญาติ (Family & Kinship Organization) ซึ่งย่อมรวมถึงการแต่งงานและการตั้งครอบครัว การปฏิบัติต่อกันระหว่างสามีภรรยา การเลี้ยงดูเด็ก และการปฏิบัติต่อญาติตามลำดับชั้นต่าง ๆ เข้าไว้ด้วย

— องค์การทางด้านการศึกษา (Educational Organization) ซึ่งเราอาจจะขยายรวมไปถึงการจัดการศึกษาแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการด้วย

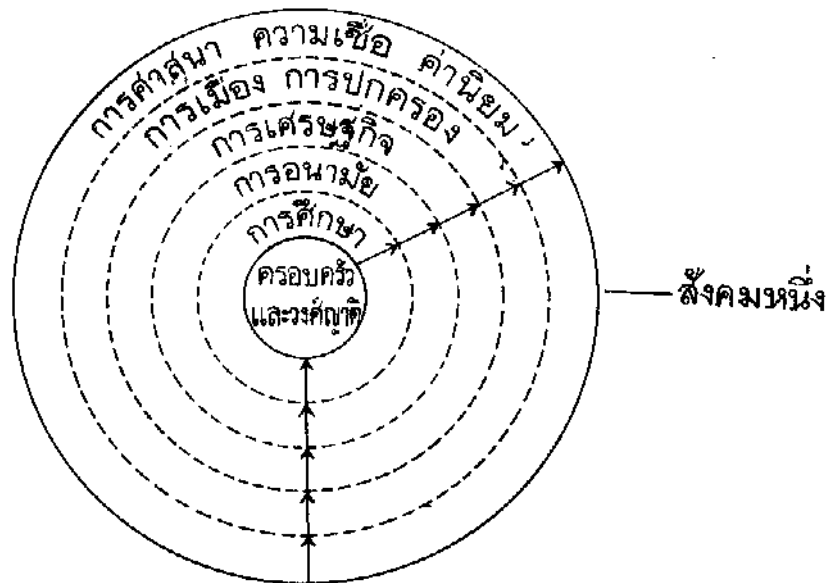
— องค์การทางด้านสุขภาพอนามัย (Health & Sanitary Organization) อันเป็นการจัดการเกี่ยวกับการบำบัดและบำรุงสุขภาพของสมาชิกสังคมในถิ่นต่าง ๆ

— องค์การทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Organization) ซึ่งย่อมจะหมายรวมถึงกิจกรรมที่เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพหรือยังชีพทางถิ่นต่าง ๆ อาทิ การทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำไร่ ทำสวน ให้บริการต่าง ๆ อุตสาหกรรม ฯลฯ เป็นต้น

— องค์การทางการเมือง (Political Organization) ซึ่งรวมถึงวิธีการจัดการปกครองและการรักษาความยุติธรรมด้วย

— องค์การทางศาสนา (Religious Organization) รวมถึงระบบความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งสมาชิกในสังคมมีปฏิบัติศรัทธาอยู่

องค์กรใหญ่ ๆ ทั้งหมดนี้ย่อมจะไม่แยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่เกี่ยวข้องกับตรงกันข้าม ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลกกลับแสดงให้เห็นว่า องค์กรทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่อย่างใกล้ชิด และองค์กรบางอย่างอาจมีอิทธิพลเหนือองค์กรอย่างอื่นในสังคมหนึ่งก็ได้ หรือแม้ในสังคมเดียวกันเมื่อพิจารณาในระยะเวลาที่แตกต่างกัน องค์กรทางสังคมที่มีอิทธิพลเหนือองค์กรอื่นอาจเปลี่ยนฐานะไปหรือเสื่อมอิทธิพลไปก็ได้ อย่างเช่น ในสังคมของประเทศอังกฤษในสมัยกลางปรากฏว่า องค์กรทางศาสนาเป็นองค์กรที่มีอิทธิพลเหนือองค์กรอื่นใดทั้งหมด แต่พอมาถึงปัจจุบันในประเทศอังกฤษและในยุโรปโดยทั่ว ๆ ไป กลับปรากฏว่าองค์กรทางศาสนาเสื่อมอิทธิพลลงมาก และองค์กรทางด้านเศรษฐกิจกลับมีอิทธิพลขึ้นมาอย่างมากมาย เป็นต้น หากเราจะเขียนภาพความสัมพันธ์ขององค์กรทางสังคมในแต่ละสังคม โดยสมมติให้สังคมหนึ่งเป็นรูปร่างกลมขนาดใหญ่แล้ว เราก็อาจจะเขียนได้ดังนี้:

→ เป็นเครื่องหมายแสดงถึงทางแห่งสัมพันธ์ภาพ

อันที่จริงแล้วรูปที่เขียนไม่ได้แสดงที่อยู่ขององค์การต่าง ๆ อย่างถูกต้องนักเพราะขาดส่วนลึก ฉะนั้น เวลาองภาพหากจะพยายามเพิ่มส่วนลึกเข้าไปในภาพด้วยก็จะเข้าใจได้ใกล้เคียงความเป็นจริงมากขึ้น การที่ให้องค์การด้านครอบครัวและวงศาคณาญาติอยู่ตรงกลาง เพราะถือว่าจากจุดนั้นที่ชีวิตมนุษย์เราเริ่มขึ้นมา จะเรียกว่าเป็นจุดศูนย์ (zero point) หรือจุดเริ่มต้นสำหรับบุคคลก็ได้ การจัดการในเรื่องของครอบครัวนั้นเราย่อมเห็นได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนแบบทางศาสนา การศึกษา การอนามัย และการเศรษฐกิจอยู่ไม่น้อย ระบบการเมืองการปกครองก็มีส่วนช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนในสังคมได้มากเหมือนกัน อย่างเช่น คนที่เกิดและเติบโตมาในสังคมเผด็จการ เคยเห็น เคยชิน อยู่กับวิธีเผด็จการมานาน ย่อมจะมีบุคลิกภาพหนักไปในทางเผด็จการมากกว่าที่จะมีใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นแบบคนที่เกิดและเติบโตมาในสังคมที่มีการ ปกครองแบบประชาธิปไตย อย่างที่เคยมีใครคนหนึ่งกล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า ประชาธิปไตยนั้นจะต้องเริ่มต้นในบ้านของตนเองก่อน หากไม่แล้ว ความเป็นประชาธิปไตยก็จะเกิดขึ้นมาอย่างเต็มที่ไม่ได้ ในทางกลับกัน คนที่เกิดและเติบโตมาในครอบครัวแบบประชาธิปไตยในสังคมประชาธิปไตยก็ยากที่จะทนยอมให้ใครมาสั่งการโดยไม่มีเหตุผลและปราศจากความยินยอมพร้อมใจของคนส่วนใหญ่ได้โดยง่าย ๆ ข้อเท็จจริงของความวุ่นวายทางการเมืองของประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายซึ่งชนชั้นปกครองและประชาชนทั่วไปเคยชินอยู่กับระบบเผด็จการในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อพยายามจะเปลี่ยน ระบบการปกครองไปเป็น ประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก ย่อมเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าอิทธิพลของระบบการเมืองดั้งเดิมนั้นมีอยู่เข้มแข็งเพียงไร มิใช่แต่จะติดอยู่แค่สามัญสำนึกเท่านั้น หากแต่ได้ซึมซาบอยู่ในบุคลิกภาพของสมาชิกแห่งสังคมเหล่านั้น ประดุจเป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของเขาเลยทีเดียว แม้ว่าเขาเหล่านั้นโดยสำนึกจะไม่ยอมรับเรื่องนี้ก็ตาม แต่โดยความเป็นจริงแล้วเขาไม่อาจสลัดมันออกไปจากตัวของเขาได้ง่าย ๆ เช่นที่เขาคิดว่าจะทำได้

ระบบทางเศรษฐกิจก็เช่นกัน อย่างเช่น ในสังคมซึ่งระบบทางเศรษฐกิจยังอยู่ในภาวะของการทำไร่ทำนาเป็นส่วนใหญ่ แนวคิดของคนในเรื่องการใช้เวลา ในเรื่องของการออม ในเรื่องของการแบ่งปันทรัพย์สินและในเรื่องของการรวมกลุ่มกันทำงาน ฯลฯ

ย่อมจะแตกต่างไปจากแนวปฏิบัติในเรื่องแบบเดียวกันของสังคม ซึ่งระบบเศรษฐกิจอยู่ในภาวะอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่แล้ว ดังนั้น เมื่อภาวะทางเศรษฐกิจในสังคมนั้นต้องถูกกดดันให้เปลี่ยนไปสู่ภาวะของเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วจึงพบความยุ่งยากกว่าหลายมากมาย นับตั้งแต่การเปลี่ยนแนวคิดเรื่องเวลาจากฤดูกาลมาเป็นชั่วโมง นาที วินาที ซึ่งจะเห็นว่าชาวไร่ ชาวนา ส่วนใหญ่มักจะปรับตัวในเรื่องนี้ไม่ใคร่ทัน เปลี่ยนจากการทำงานในทุ่งกว้างมาทำงานในโรงงานอันคับแคบเต็มไปด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ มากมาย ฯลฯ เหล่านี้ เป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ได้ง่าย ๆ เพราะจะต้องทำการเปลี่ยนแปลงคน นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่อาจขัดแย้งกับระบบความเชื่อทางศาสนาของสังคมซึ่งสอนให้คนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ใช้จ่ายทรัพย์สินไปในทางทำบุญให้ทานมากกว่าเก็บออมหรือลงทุนก็ได้ หากเป็นเช่นนั้นแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจย่อมจะเผชิญปัญหามากขึ้น

เท่าที่ยกตัวอย่างมาเพียงเล็กน้อยนี้ก็เพียงแต่จะเน้นให้เห็นว่าระบบต่าง ๆ ภายในสังคมนั้นย่อมมีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันอย่างแยกกันไม่ออกและการทำหน้าที่ (function) ของแต่ละระบบหรือองค์การย่อมจะเป็นไปไม่ได้หากขาดการสนับสนุน คำจุนจากระบบหรือองค์การอื่น ๆ ภายในสังคม หากว่าองค์การทางสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในแต่ละสังคมเป็นปฏิปักษ์ต่อกันหรือทำหน้าที่ขัดแย้งซึ่งกันและกันเองอยู่เป็นเวลานานแล้ว โอกาสที่สังคมนั้นส่วนรวมจะแตกสลายก็จะมีมากขึ้น ในทางตรงกันข้าม หากว่าระบบหรือองค์การทางสังคมต่าง ๆ ภายในสังคม ทำหน้าที่เสริมต่อคล่องของสนับสนุนซึ่งกันและกันเป็นอย่างดีโอกาสที่สังคมนั้นจะดำรงอยู่อย่างราบรื่นและพัฒนารุ่งเรืองต่อไปก็มีทางที่จะเป็นไปได้มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้ เมื่อเราหันมาพิจารณาในแง่ของการพัฒนาสังคม เราก็จะพบว่า การมุ่งพัฒนาเฉพาะองค์การทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไม่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่องค์การนั้นมีอยู่ต่อองค์การอื่น ๆ ในสังคมด้วยก็ย่อมจะเป็นการพัฒนาสังคมแบบไม่ตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง ผลที่ตามมาจากการปฏิบัติเช่นนั้น จึงน่าจะได้แก่ความยุ่งยากหรือปัญหาต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นผลแห่งความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ตามที่ได้ตั้งเจตนาเอาไว้จริงอยู่ในทางปฏิบัติเราอาจต้องยอมรับข้อจำกัดในการเริ่มต้นพัฒนาอยู่หลายประการ เราอาจพบว่าเป็นไปไม่ได้ที่เราจะทำการพัฒนาองค์การต่าง ๆ ในระดับเดียวกันพร้อมกันไป

เพราะอาจจำกัดอยู่กับทุนทรัพย์และวิชาการ เราจึงเริ่มต้นจากองค์การใดองค์การหนึ่งหรือสองสามองค์การก่อน แต่การที่จะทำไปเช่นนี้หากว่าเราได้ทำไปด้วยความสำนึกถึงความเกี่ยวพันระหว่างองค์การทางสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ต่อกันดังที่ได้พิจารณากันมาแล้วก็น่าจะเป็นการกระทำที่จะส่งผลดีกว่าการที่เราทำการพัฒนาเฉพาะองค์การใดองค์การหนึ่ง ทั้งนี้นิยมปฏิบัติกันแพร่หลายอยู่ในปัจจุบันอันมักจะเรียกว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจ” โดยมีได้ระแวงว่าภาวะทางเศรษฐกิจของแต่ละสังคมนั้นย่อมมีรากเง่าคล้ายคลึงอยู่กับภาวะการณ์ทางสังคมกันอื่น ๆ ของสังคมนั้นด้วยอย่างมาก การลอก “ตัวแบบ” (model) ในการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมอื่นมาใช้จึงเท่ากับเป็นการยอมรับว่า ผู้วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจขาดความรู้ความเข้าใจต่อสภาพอันแท้จริงของสังคมตน และวางแผนพัฒนาการไปแบบการสร้างวิมานบนอากาศ ซึ่งย่อมมีโอกาสที่จะพังทลายได้ง่ายกว่าการที่จะพบความสำเร็จอย่างแท้จริง

ปัญหาที่มักจะเกาะกินจิตใจของนักการเมืองในประเทศด้อยพัฒนาส่วนมากมักจะโต้แย้งปัญหาที่ว่า “ทำอย่างไรจึงจะพัฒนาประเทศของตนให้เจริญรุ่งเรืองได้มากที่สุด ภายในเวลาอันสั้นที่สุด ?” ไม่ว่าจะด้วยมูลเหตุจูงใจอะไรก็แล้วแต่ บรรดาผู้นำของประเทศด้อยพัฒนามักจะมีแนวโน้มที่จะรับฟังความเห็นจากนักวิชาการจอมปลอมซึ่งสามารถขายตัวแลกกับ ลาภ ยศ คอยเพื้จุหลูเสนอสิ่งซึ่งตามหลักวิชาไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ดูน่าจะเป็นไปได้ตามแนวคิดของผู้นำประเทศ (บางทีอาจเป็นเพราะด้วยอคติที่อยากเห็นความรุ่งเรืองเกิดขึ้นในสมัยที่ตนเองครองอำนาจอยู่ก็เป็นได้) และด้วยจุดตั้งต้นเช่นนี้บรรดาโครงการหรือแผนการสร้างวิมานบนอากาศทั้งหลายแห่งจึงได้เกิดขึ้นตามขึ้นมา ผลที่ได้รับส่วนมากจึงมักจะเป็นที่ไปในทำนองที่ว่า ยิ่งพัฒนายิ่งล่าหลัง ยิ่งลงทุนทุ่มเทมากก็ยิ่งพบปัญหาต่าง ๆ มาก ทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งก็มีอยู่ไม่ไคร้รุ่มมาก เมื่อถูกใช้ฟุ่มเฟือยไปก็ยิ่งลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ จนทำให้ผู้ที่มองโลกในแง่ร้ายบางคนถึงกับกล่าวว่า อนาคตของประเทศด้อยพัฒนานั้นน่าจะหมกหมอง เพราะยิ่งทุ่มเทพัฒนาไปก็ยิ่งพบว่าคนส่วนมากยิ่งยากจนลง ข้อที่บรรดาผู้นำประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายควรจะระลึกไว้เสมอก็คือว่า งานพัฒนาประเทศนั้นเป็นงานใหญ่งานที่ต้องใช้พลังงาน พลังสมอง พลังฝีมือ เป็นจำนวนมาก เป็นงานที่ต้องการความอดทน

ต้องการเจตน์จำนงที่แน่วแน่และต้องการความเสียสละส่วนตัวให้มาก เพราะเป็นงานที่จะต้องทำต่อเนื่องกันและจะต้องใช้เวลาานมากกว่าหนึ่งชั่วอายุคน กรุงโรมไม่อาจสร้างเสร็จเพียงวันเดียว การพัฒนาประเทศก็ไม่อาจกระทำให้บรรลุผลได้รวดเร็วในช่วงระยะเวลาอันสั้นได้เช่นกัน ความเจริญรุ่งเรืองที่แท้จริงของประเทศไม่ได้ขึ้นอยู่กับที่เพิ่มขึ้นของถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง หรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ แต่อย่างเดียว เพราะสิ่งเหล่านั้นย่อมจะไม่มี ความหมายจริงจังอะไรนัก หากว่าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยังไม่เปลี่ยนแนวคิด พฤติกรรมต่าง ๆ ให้เป็นการสอดคล้อง ส่งเสริม เร่ง รับกับพัฒนาการด้านต่าง ๆ ให้เคลื่อนไหวในอัตราที่ก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ ไป

สิ่งที่ผู้มีอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาประเทศควรจะได้พิจารณาไว้คร่าวๆ อย่างมากในระยะแรกที่จะทำการวางแผนพัฒนาประเทศ ก็คือว่าเราจะสร้าง "ตัวแบบ" (model) ในการพัฒนาประเทศของเราอย่างไร จึงจะช่วยนำทางให้เราทำการพัฒนาประเทศของเราให้ไปสู่จุดหมายปลายทางตามที่เรามุ่งหวังไว้ได้ ในเมื่อเราไม่สามารถใช้ตัวแบบของสังคมอื่นมาปรับใช้กับสังคมของเราได้ เราก็จำเป็นต้องสร้างตัวแบบในการพัฒนาประเทศของเราขึ้นมาเอง การสร้างตัวแบบในการพัฒนาประเทศจึงเป็นงานสำคัญขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาที่จะติดตามมาในภายหลัง เราจะสร้างตัวแบบในการพัฒนาสังคมขึ้นมาอย่างถูกต้องไม่ได้ ถ้าเราไม่ทราบข้อความจริงต่าง ๆ อันเป็นสภาพส่วนรวมของสังคมของเราอย่างถูกต้อง แน่นนอนและมีรายละเอียดพอสมควรเสียก่อน ข้อความจริงเกี่ยวกับสภาพหรือปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ในสังคมของเรานั้นไม่ใช่สิ่งที่เราจะได้มาอย่างง่าย ๆ โดยอาศัยเฉพาะประสบการณ์เฉพาะตัวในฐานะแต่เพียงว่าเราเกิดมาเป็นคนไทยและอยู่เมืองไทยมาแต่เล็กแต่น้อยเท่านั้น และก็ไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาง่าย ๆ จากสามัญสำนักของเราเท่านั้น จริงอยู่สามัญสำนักและประสบการณ์นั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลแต่ละคนเป็นอันมาก แต่ว่าเพียงแต่เรามีสิ่งนี้อยู่ในตัวเรา ยังไม่เป็นการเพียงพอที่เราจะสร้างตัวแบบในการพัฒนาประเทศให้ถูกต้องได้ เรายังต้องการสิ่งอื่นๆ อีกมาก อย่างน้อยที่สุดเราจะต้องมีความรอบรู้ในหลักวิชาและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของสังคมอย่างลึกซึ้งและจะต้องมีความรู้และความเข้าใจต่อทฤษฎีและ

แนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งจะต้องรู้ถึงกระบวนการทางวิทยาศาสตร์สังคมที่ว่าด้วยการแสวงหาข้อความจริงทางสังคมในด้านต่าง ๆ อีกด้วย ความรู้เหล่านี้จำเป็นจะต้องศึกษาค้นคว้ามาจากสถาบันการศึกษาในระดับสูงและต้องใช้เวลานาน เฉพาะผู้ที่มีความรู้เหล่านี้ดีแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถทำการเสาะแสวงหาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องหรือใกล้เคียงต่อความเป็นจริงมากที่สุด ฉะนั้น เราจึงอาจสรุปอย่างง่าย ๆ ได้ว่า งานแสวงหาข้อความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ นั้น เป็นงานทางวิชาการของผู้ที่รู้และชำนาญงานทางด้านนี้โดยเฉพาะมิใช่ งานที่คนทั่ว ๆ ไปใคร ๆ ก็ทำได้

ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ผลงานการศึกษาค้นคว้าหรือวิจัยสภาพของสังคมใดสังคมหนึ่งย่อมเป็นเนื้อหาอันสำคัญยิ่ง ที่เราจะนำมาใช้ประกอบการพิจารณาสร้างตัวแบบสำหรับพัฒนาสังคมนั้นขึ้นมา สังคมใดที่ขาดผลงานการศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคมของตนในแง่มุมต่าง ๆ อยู่อย่างเพียงพอย่อมไม่อาจสร้างตัวแบบสำหรับพัฒนาสังคมนั้นให้ได้ผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจังได้ และเพราะเหตุนี้กระมังสังคมด้อยพัฒนาทั้งหลายซึ่งตามปกติก็ย่อมจะขาดผลงานวิจัยปรากฏการณ์ทางสังคมของตนอยู่อย่างมากแล้ว จึงมักจะนิยมสร้างตัวแบบในการพัฒนาประเทศของตนโดยลอกตัวแบบเอามาจากสังคมอื่น เพราะไม่อาจจะอาศัยหลักฐานข้อความจริงทางสังคมต่าง ๆ จากภายในสังคมของตนได้อย่างเพียงพอ ตัวแบบในการพัฒนาสังคมจึงมีลักษณะไม่อาจปฏิบัติได้ผลจริงจังและมีปัญหายุ่งยากตามมามากมายหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว

ปัญหาที่เราจะพิจารณากันต่อไปก็คือว่า เมื่อสังคมด้อยพัฒนาทั้งหลายยังอยู่ในลักษณะที่ขาดผู้ที่มีความรู้ทางสังคมศาสตร์ในสาขาต่าง ๆ อยู่มากและยังขาดการวิจัยลักษณะต่าง ๆ ในองค์การทางสังคมอยู่เป็นอันมากเช่นในปัจจุบันนี้ จะพอมีทางใดบ้างหรือไม่ที่เราจะสามารถดำเนินการพัฒนาประเทศให้ได้ผลดีเพิ่มขึ้นมาบ้าง ผู้เขียนเห็นว่าในเรื่องนี้เราก็จำเป็นที่จะต้องแยกงานพัฒนาประเทศออกเป็นหลายขั้นตอน โดยขั้นแรกทีเดียวเรายังไม่พร้อมที่จะสร้างตัวแบบอย่างจริงจังขึ้นมาได้ เราก็จะต้องทำการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขสภาวะการณ์ต่าง ๆ ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนและมีความจำเป็นอย่างรีบด่วนเสียก่อน การ

แก้ไขและปรับปรุงเช่นนี้เป็นแต่เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและเป็นการแก้เฉพาะเรื่องเฉพาะราย จึงไม่อาจถือได้ว่าเป็นงานพัฒนาสังคมที่จริงจังแต่อย่างใด แม้กระนั้นก็ตามงานแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็เป็นงานจำเป็น เพราะเป็นการช่วยให้สังคมได้เข้าสู่ภาวะการดำเนินชีวิตตามปกติสุขอันจะเป็นการปูพื้นให้มีการพัฒนาได้โดยราบรื่นต่อไปในภายหน้า

พร้อม ๆ กับที่กำลังดำเนินการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในด้านต่าง ๆ อยู่ นั้น สิ่งที่บรรดาผู้รับผิดชอบในสังคมทั้งหลายจะต้องเร่งรีบสนับสนุนให้เกิดมีขึ้นก็ได้แก่ การสร้างสถาบันเกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การผลิตนักวิจัยทางสังคมศาสตร์และการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการวิจัยศึกษาสภาพการของสังคมในลักษณะที่สำคัญ ๆ ทั้ง 6 องค์การดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น ข้อความจริงทางสังคมที่ได้จากการวิจัยศึกษาเหล่านี้จะต้องนำมาพิจารณาประกอบเพื่อการวางแผนสร้างตัวแบบสำหรับพัฒนาประเทศในระยะยาวต่อไป และในขณะที่ดำเนินการส่งเสริมการผลิตนักวิจัยทางสังคมศาสตร์และการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในด้านต่าง ๆ อยู่ นั้นทางฝ่ายรัฐบาลก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องวางแผนงานพัฒนาประเทศในระยะสั้น ๆ โดยอาศัยข้อความจริงทางสังคมที่มีอยู่แม้จะไม่สมบูรณ์ก็ตามมาเป็นเครื่องประกอบในการพิจารณาวางแผนระยะสั้นนี้ด้วย แผนพัฒนาในระยะสั้นควรมีอายุไม่เกิน 3 ปีเป็นอย่างมาก เพราะว่าเป็นแผนที่ไม่สมบูรณ์ในตัวเนื่องจากขาดข้อความจริงสนับสนุนอย่างสมบูรณ์และควรจะได้มีการนำผลปฏิบัติมาประเมินเทียบเคียงกับแผนที่วางไว้ทุก ๆ รอบปี หากพบปัญหาหรืออุปสรรคอันไม่ได้คาดหวังไว้แต่ต้นเกิดมีขึ้นมาในระหว่างนั้นก็จะได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนได้ทันทั่วถึง

เนื่องจากการวางแผนพัฒนาระยะสั้นนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการคาดคะเนอยู่มาก และการคาดคะเนนั้นส่วนมากก็มักจะอาศัยสิ่งที่เรามองเห็นได้ชัดเจนอยู่จากปัญหาเฉพาะหน้าอันรีบด่วนทั้งหลาย ฉะนั้น แผนพัฒนาในระยะสั้นส่วนมากจึงมักจะมุ่งเน้นที่จะพัฒนาแต่เฉพาะองค์การทางสังคมเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งก่อน และเนื่องจากว่าประเทศคือยังพัฒนาส่วนมากมักจะเป็นประเทศที่อยู่ในภาวะยากจนและขาดแคลนวัตถุดิบการผลิตทันสมัยต่าง ๆ ในเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมแบบตะวันตก ฉะนั้น แผนระยะสั้นในการพัฒนาประเทศเหล่านี้ส่วนมาก จึงมักจะลงเอยอยู่ที่การพัฒนาการจัดองค์การทางบ้าน

เศรษฐกิจกันเป็นพื้น จนกระทั่งคนส่วนมากเข้าใจกันไปอย่างแคบ ๆ ว่า การพัฒนาประเทศ ก็คือการพัฒนาเศรษฐกิจนั่นเอง โดยลืมนึกถึงข้อความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ในแง่อื่น ๆ ไปว่า คนเรานั้นใช้แต่จะเกิดมากินมาใช้อย่างเดียว ยังเกิดมาสำหรับมีอารมณ์ ความคิดและพฤติกรรมในค่านอื่น ๆ อีกมาก และบางอย่างก็อาจสำคัญกว่าการจะได้ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยเสียอีก ดังเราได้พบเห็นอยู่บ่อย ๆ ว่า คนอาจปฏิเสธอาหารหรือสิ่งของที่คนอื่นหยิบยื่นให้อย่างคหุหมิ่นได้แม้ว่าเขาจะหิวหรือมีความต้องการสิ่งของนั้นอยู่มากก็ตาม หรืออย่างเช่นกรณีที่คนยอมสละทรัพย์สินสมบัติออกบวชเพื่อค้นหาสัจธรรมตามแบบอุดมคติของเขาก็เป็นเรื่องแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีว่า วิถีชีวิตของคนนั้นไม่ใช่จะอยู่ที่วิถีชีวิตเศรษฐกิจแต่อย่างเดียว หากยังเกี่ยวพันอยู่กับลักษณะที่เป็นนามธรรมอีกมากมายหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิ่งซึ่งเขาถือว่าเป็นอุดมคติในการดำเนินชีวิตของเขา

ด้วยเหตุนี้ ทิวแบบในการพัฒนาสังคมจึงควรมีรายละเอียดและแผนการที่จะมุ่งพัฒนาองค์การทางสังคมทั้ง 6 องค์การดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นเข้าไว้ด้วยกันทั้งหมด ก็จะต้องมีรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงและแผนการพัฒนาพฤติกรรมของคน ตั้งแต่ในระบบครอบครัวและวงศาคณาญาติ ไปจนถึงรายละเอียดและแผนการพัฒนาในระบบความเชื่อและศาสนาต่าง ๆ ด้วย แผนการพัฒนาในองค์การต่าง ๆ เหล่านี้ต้องให้สอดคล้องกลมกลืนกันไปสู่จุดหมายในการพัฒนาสังคม ก็มุ่งที่จะสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของสมาชิกแห่งสังคมให้ได้สมบูรณ์และโดยทั่วถึง หากสามารถทำได้เช่นนั้น งานพัฒนาสังคมก็จะเป็นงานที่ตั้งอยู่บนรากฐานที่มั่นคงและมีทางที่จะนำสังคมให้พัฒนาไปสู่เป้าหมายได้ในระยะเวลาที่ไม่นานจนเกินไปและโดยไม่ต้องมีการสร้างแผนขึ้นมาใหม่ทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนผู้นำหรือผู้ปกครองประเทศทั้ง จะเป็นการประหยัคทรัพยากรของสังคมในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมากอีกด้วย.